

Geliş Tarihi: 20 Mayıs 2025
Kabul Tarihi: 13 Ekim 2025

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal of Modern Turkish History Studies
XXV/51 (2025 Güz/Autumn), ss. 1399-1438.

DOI: 10.18244/ctad.1702935

Araştırma Makalesi / Research Article

1950 GENEL SEÇİMLERİ ÖNCESİNDE TÜRKİYE’NİN SİYASAL GÖRÜNÜMÜNE DAİR İNGİLİZ DİPLOMATİK ALGISI: BÜYÜKELÇİ NOEL CHARLES’IN RAPORLARI*

Orhan ÖZCAN**

Öz

1950 genel seçimleri, Türkiye’nin çok partili hayata geçiş sürecinde siyasi, iktisadi ve toplumsal dönüşümleri tetikleyen bir kırılma noktası olmuştur. Bu çalışma, söz konusu seçimlerin arifesinde Türkiye’deki politik atmosferi anlamak amacıyla, Büyük Britanya’nın Ankara Büyükelçisi Noel Charles tarafından 4 Mayıs 1950’de Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen ve gizli ibaresi taşıyan *Genel Seçimler Öncesi Türk Siyasi Partilerinin Konumu* başlıklı raporu incelemektedir. Rapor, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Demokrat Parti’nin (DP) seçim stratejilerini, programlarını ve kamuoyuna yönelik söylemlerini nesnel bir biçimde karşılaştırmakta; iki parti arasındaki temel farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koyarak seçim sürecinin dinamiklerini gözler önüne sermektedir. Noel Charles’ın değerlendirmeleri, seçimlerin yalnızca Türkiye iç politikasında değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde de nasıl bir önem arz ettiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. CHP’nin kırsal kesim politikaları ve anayasa reformu girişimleri ile DP’nin ekonomik eleştirileri ve toplumsal tabanını genişletme çabaları seçim öncesi siyasi dengelerin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Bu bağlamda çalışma, Türkiye’nin demokratikleşme sürecinde 1950 seçimlerinin dönüştürücü etkisini analiz eden özgün bir dış gözlem belgesi üzerinden tarihsel bir değerlendirme sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, 1950 Genel Seçimleri, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Millet Partisi, Büyük Britanya Konsolosluk Raporu, Büyükelçi Noel Charles.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üni., Balıkesir Astsubay MYO, Sosyal ve Beşerî Bilimler Böl., (e.posta: dorukefeorhan@gmail.com), (ORCID: 0000-0002-0398-7184).

THE BRITISH DIPLOMATIC PERCEPTION OF TÜRKİYE'S POLITICAL LANDSCAPE BEFORE THE 1950 GENERAL ELECTIONS: AMBASSADOR NOEL CHARLES' REPORTS

Abstract

The 1950 general elections marked a critical turning point in Türkiye's transition to a multi-party system, triggering significant political, economic, and social transformations. This study examines the political atmosphere in Türkiye on the eve of these elections through a confidential report titled *The Position of Turkish Political Parties Prior to the General Elections*, sent by the British Ambassador to Ankara, Noel Charles, to the British Foreign Office on 4 May 1950. The report offers an objective comparison of the election strategies, programs, and public discourses of the Republican People's Party (CHP) and the Democrat Party (DP), highlighting the key differences and similarities between the two parties while revealing the underlying dynamics of the electoral process. Noel Charles's assessments are particularly noteworthy in that they demonstrate the significance of the 1950 elections not only within the context of Turkish domestic politics but also in terms of their international implications. The CHP's rural policies and constitutional reform initiatives, alongside the DP's economic criticisms and efforts to broaden its popular support, played a decisive role in shaping the pre-election political landscape. In this context, the study provides a historical analysis of the transformative impact of the 1950 elections in Türkiye's democratization process through a unique lens of external diplomatic observation.

Keywords: *Türkiye, 1950 General Elections, Republican People's Party, Democrat Party, Nation Party, British Consulate Report, Ambassador Noel Charles.*

Giriş

Türkiye’de modern siyasal iktidarın toplumsal tabanı, asker-sivil bürokrasi ile ekonomik açıdan egemen sınıfların oluşturduğu bir koalisyona dayanmaktadır. Bu bağlamda Anadolu eşrafı/ayan, kapitalizm öncesi üretim biçimlerinin ve geleneksel kültürel değerlerin temsilcisi olarak iktisadi egemen sınıfı oluştururken bürokratik-aydın zümre Müslüman/Türk alt-orta sınıftan meydana gelmiştir.¹ Ulus devletin inşa süreci, bir yandan demokratik ilke ve inkılâpların toplumsal yaşamın her alanına nüfuz etmesini sağlarken diğer yandan tek partili dönemde siyasal ve bürokratik seçkinlerin karar alma kapasitelerinin giderek baskın hale gelmesine yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı ile derinleşen ekonomik, politik ve toplumsal gerilimler,² Türkiye’de devletçi politikaların daha sıkı uygulanmasına neden olmuştur. Bu durum, demokratik sistemin kitlelerin temsili işlevini yerine getirmesini zorlaştırmış ve muhalefetin baskılanmasına yol açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan kısa bir süre sonra ortaya çıkan 1929 Ekonomik Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı gibi küresel krizler, çoğunluğu temsil eden kitlelerin siyasal süreçlerden dışlanmasına sebep olmuş, iktidar yapısının daha katı ve merkezîyetçi hale gelmesiyle seçkincilik daha belirgin bir boyut kazanmıştır. Bu süreçte toplumsal eğilimler, kitleleri pasif öznelere haline getirirken 1950 seçimleri, siyasal temsilin yeniden halk merkezli bir yapıya dönüşünü sembolize eden önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir.³

- 1 Kemal H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Elitler ve Din*, çev. Güneş Ayas, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 42-59; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 23, 29-40, 41-49, 52-64, 65-70, 170-171, 201-222; Kemal H. Karpat, *İslam’ın Siyasallaşması: Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*, çev. Şiar Yalçın, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 141-148-153-182; Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 9-11, 25-35, 37-65, 67-92; Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), 13-14, 84, 335-340; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Türkçesi Yavuz Alogan, (İstanbul: Sarmal Yayınları, 1995), 10-12, 27-79, 175-200; Metin Heper, *Türkiye’de Devlet Geleneği*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018), 47-89, 167-172, 183, 197, 238. Bkz. Kalemîye ve bürokrasi hk. Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babıâli 1789-1922*, çev. Ercan Ertürk, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014), 131-171. Kemal Karpat, Anadolu ihtilalinin başarılı olması ve CHP’nin kurulmasıyla Osmanlı’dan kalma eski seçkinciliğin yerini demokrasiyle ilerleyen yeni seçkinciliğin aldığını ifade etmiştir. Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, çev. Ceren Elitez, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 42-43. Kemal Karpat, Türkiye’de hâkim iktidar değişmesi, elitin yerini diğerinin alması olarak tanımlanmış ve değişmesi gerekenin mutlak devlet ve devlet-vatandaş ilişkisi olması gerektiğini dile getirmiştir. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Elitler ve Din*, 17-18.
- 2 İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye, cephelede fiilen savaşmamasına rağmen savaş ekonomisinin koşullarını ağır biçimde yaşamıştır. 1930’larda uygulanan politikalar sonucunda 110 milyon dolara kadar daralan ithalat 1940-1941 yarıya düşmüştür. Korkut Boratav, *İktisat Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, (İstanbul: İmge Kitapevi, 2005), 286; Yalın Alpay, Emre Alkin, *Olaylarla Türkiye Ekonomisi: Yirminci yüzyıl Türkiye Ekonomi Tarihi*, (İstanbul: Humanist, 2020), 43-49, 69.
- 3 Kenan Olgun, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, erişim 22 Aralık 2024, <https://atamdergi.gov.tr/tammetin/99/turkenanolguntext> 1923-1945 yılları arasında CHP’yi kendi örgütsel temeli olarak kullanan bürokrasi-aydın elitler, kapsamlı bir siyasal sosyalizasyon süreciyle çeşitli kentli ve kırsal grupları modern ulus devletin politik kültürüne dahil etmişlerdir. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Elitler ve Din*, 63-64.

Devletçi politikaların sıkılaşması ve bunun demokratik temsil üzerindeki olumsuz etkileri, *otoriter modernleşme* teorileri bağlamında ele alınabilir. Bu teoriler, modernleşme süreçlerinin demokrasi ile değil, çoğu zaman otoriter ve seçkin yapılar üzerinden şekillendiğini vurgulamaktadır. Samuel P. Huntington, siyasi düzenin iktisadi ve toplumsal modernleşmeye uyum sağlayamamasının, özellikle gelişmekte olan ülkelerde siyasal istikrarsızlık ve otoriterleşmeye yol açabileceğini savunur. Vilfredo Pareto ise *elitlerin dolaşımı* teorisiyle, elitlerin sürekli olarak kendi çıkarlarını koruduğunu ancak zamanla yerlerini başka bir elit grubun aldığını belirtir. Buna ilaveten Robert Michels, *oligarşinin tunç kanunu* ile demokratik yapıda bile organizasyonların azınlık kontrolüne girdiğini analiz etmiştir. Antonio Gramsci ise *hegemonya* kavramıyla, elitlerin ideolojik ve kültürel araçlarla kitleleri kontrol altında tutarak rıza üretimine dayalı bir egemenlik kurduğuna dikkat çeker. Gramsci'ye göre entelektüeller ve organik aydınlar, bahse konu hegemonyanın sürdürülmesinde kritik bir rol oynayıcıdır.⁴ Bu teoriler, Türkiye'nin erken dönem modernleşmesinde siyasal elit kadroların temsiliyetini ve hegemonik düzenin oluşumunu anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'deki seçkinciliğin toplumsal düzeni koruma adına ideolojik bir hegemonya inşa ettiği söylenebilir. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik ve toplumsal gerilimlerin devletçi politikaları ve seçkinciliği güçlendirdiğini ancak bu durumun 1950 seçimleriyle halk merkezli bir siyasal dönüşüme evrilmeye çabaladığını vurgulamaktadır. Bu süreç, modernleşme teorileri, demokratikleşme yaklaşımları ve elit teorileri çerçevesinde ele alındığında, Türkiye'nin siyasal gelişiminde otoriter modernleşmeden demokrasiye geçişin ve politik elit kadroların değişiminin bir örneği olarak değerlendirilebilir.

4 Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, (London: Yale University Press, 1973), 1-12, 59-62; Vilfredo Pareto, *The Mind and Society: Non-Logical Conduct, Vol: I*, (New York: Harcourt, Brace and Company, 1916), 185; Robert Michels, *Siyasi Partiler: Modern Demokrasideki Oligarşik Eğilimlerin Sosyolojik İncelemesi*, çev. İmre Sipahi, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021), XV-XVI; Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri I*, ed. Joseph A. Buttigieg, Türkçesi Ekrem Ekici, (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2011), 171-172, 219; Antonio Gramsci, *Modern Prens*, çev. Betül Parlak, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024), 22-23, 32, 101, 161; Yalman, Galip L., *Hegemonya Projeleri Olarak Devletçilik, Kalkınmacılık ve Piyasa, Liberalizm, Devlet, Hegemonya*, Der. E. Fuat Keyman, (İstanbul: Everest Yayınları, 2002), 318, 320-321, 324-325; Benedetto Fontana, *Hegemonya ve İktidar: Gramsci ve Machiavelli Arasındaki İlişki Üzerine*, (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2013), 272-30. *Elitlerin dolaşımı* (circulation of elites) kavramıyla Vilfredo Pareto, toplumlarda iktidarın ve nüfuzun sahip elitlerin zamanla yozlaştığını ve daha dinamik grubun darbe, devrim yada başka yollarla çeşitli sebeplerle değiştiğini ifade eder. Robert Michael, *oligarşinin tunç kanunu* (iron law of oligarchy) ile tüm örgütlü yapılar ne kadar demokratik olursa olsunlar zamanla oligarşik bir yapıya dönüştüğünü iddia eder. Bürokratikleşme ve uzmanlaşma gereği yönetici elitler, zamanla gücü elinde tutma eğilimi onları oligarşiye sevk eder. Antonio Gramsci'nin *hegemonya* kavramı, iktidarın yalnızca zor-baskı yoluyla değil, rıza-meşruiyet yoluyla da kurulduğunu savunur. A. Gramsci, toplumun rıza üretiminde önemli bir merkez olduğunu ve kendi zümresiyle-sınıfıyla birlikte hareket eden, bilinç inşa eden ve ideolojik mücadele veren *organik entelektüeller* sayesinde ayakta kalabildiğini belirtir.

1950'de Demokrat Parti'nin (DP) Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) karşı kazandığı siyasi zafer, Türk siyasal sisteminde çok partili hayata geçişin önemli bir örneğini temsil etmiştir. 1950 seçimleri sonrası, sadece Türkiye'nin dış politikasında değil aynı zamanda iktisadi politikasında ve siyasal rejiminde önemli değişimlerin olduğu bir dönem olurken 1950 seçimi öncesi muhalefette konumlanan DP, siyasal bir güç olarak ortaya çıkmak için CHP'nin devlet kontrolüne dayanan iktisat ve siyasal politikalarını eleştirmiştir.⁵

Çalışma, Büyük Britanya'nın olağanüstü ve tam yetkili Büyükelçisi Noel Charles'ın,⁶ 4 Mayıs 1950 tarihinde Büyük Britanya Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği *Genel Seçimler Öncesi Türk Siyasi Partilerinin Konumu* başlıklı raporunu incelemektedir. Çalışma, Türkiye'nin çok partili hayata geçiş sürecinde yaşanan ve siyasal tarihimizde bir kırılma noktası olarak tanımlanan bu dönemi, politik, iktisadi ve uluslararası dengeler açısından çok boyutlu bir yaklaşımla anlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, raporun içeriği ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, Türkiye'nin toplumsal, iktisadi ve siyasal yapısı özetlenmiş ve tarihsel olayların politik eylemleri nasıl şekillendirdiği analiz edilmeye çalışmıştır. Söz konusu rapor, Türkiye genel seçimlerinden *on gün* önce Büyük Britanya Ankara Başkonsolosluğu tarafından Büyük Britanya Dışişleri Bakanlığı'na iletilmiştir. Bu sebepten rapor, Türkiye'nin politik atmosferinin uluslararası bir aktör olan Büyük Britanya'nın gözünden son dönemde nasıl algılandığını anlamak için kritik bir öneme sahiptir. Makalenin diğer önemli bir boyutu, 1950 yılında Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçiş süreci öncesinde CHP'nin devlet içindeki güçlü konumunun ve DP ile arasındaki ayrışan ya da örtüşen politika başlıklarının Büyük Britanya tarafından nasıl değerlendirildiğini ortaya koymaktır. Bu çerçevede makale, kritik bir dönemin uluslararası bir bakış açısıyla yeniden yorumlanmasına olanak sağlamakta ve bu tarihsel dönemin daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sunmaktadır.

Çalışma, kaynak taraması, sınıflandırma, çözümleme, eleştiri ve sentez adımlarını izleyen bir araştırma yöntemini kullanmış olup üç temel bölümden oluşmaktadır: Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti Arasında 1950 Öncesi Siyasal Gelişmeler, Büyük Britanya Başkonsolosu Noel Charles'ın

5 Devletçilik uygulamalarına son verilmesi DP'nin CHP'ye dönük eleştirilerinin temelini oluşturmaktadır. Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 233-234.

6 Sir Noel Hughes Havelock Charles (1891-1975), 1919'da İngiliz Dışişleri'nde Brüksel'de Üçüncü Kâtip olarak kariyerine başladı. Ardından Londra (1921), Bükreş (1923), Tokyo (1927), Stockholm (1932), Moskova (1933), Brüksel (1936), Roma (1937), ve Lizbon'da (1940) görev yaptı. 1941'de Brezilya'ya Büyükelçi olarak atandı, 1944-1947 yıllarında İtalya'da Büyük Britanya'nın Yüksek Komiseri olarak görev yaptı. 1949-1951 yılları arasında Türkiye'de *Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçi* olarak görev yaptıktan sonra 1951'de emekli oldu. Charles, 1975 yılında hayatını kaybetti. Betül Batır, "British Ambassador Noel Charles and Turkey's Agenda (1949-1951)", *Journal of Anglo-Turkish Relations* 1, 2 (2020): 58; Sir Noel Hughes Havelock Charles, erişim 30 Eylül 2024, https://en.wikipedia.org/wiki/Noel_Charles.

Ocak/Mart 1950 Değerlendirmeleri, Noel Charles'ın 4 Mayıs 1950 Tarihinde Genel Seçimler Öncesinde Türk Siyasi Partilerinin Konumu İsimli Raporu ve Sonuç bölümüdür. Rapor, metin içeriği analizi yöntemiyle değerlendirilmekle birlikte Büyük Britanya konsolosluk raporunun içeriğinde belirtilen diğer raporların özetlerine de çalışmada yer verilmiştir. Bahse konu rapor özetleri, çalışmanın genel kapsamını genişletmek ve ele alınan konuların daha derin bir tarihsel arka planını sağlamak amacıyla önemli bir katkı sunmaktadır. Sonuç bölümünde ise rapor, metin içeriği ve diplomatik üslup açısından detaylı bir şekilde incelenerek değerlendirilmiş ve elde edilen bulguların, Türkiye'nin politik atmosferinin daha kapsamlı bir perspektifle anlaşılmasına olan katkıları ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu değerlendirme, araştırma amacını destekleyecek şekilde siyasal dinamiklerin tarihsel bağlamdaki etkilerini ve bu dinamiklerin uluslararası ilişkilerdeki yansımalarını da açıklamaktadır.

1. Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti Arasında 1950 Öncesi Siyasi Gelişmeler

Atatürk döneminin ardından Türk siyasi hayatında gerçekleşen en önemli değişimlerden biri, Demokrat Parti'nin kurulması olmuştur. DP'nin ortaya çıkışını sağlayan temel koşullar, 1929 İktisadi Buhranının yanı sıra özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlara dayanmaktadır.⁷ İkinci Dünya Savaşı sürecince Türkiye'de izlenen iktisat politikaları, toplumsal dengeyi sarsıcı sonuçlar yaratırken baskıcı ve kontrolcü önlemler, enflasyonist sonuçlara neden olmuştur.⁸

Savaş sonrası (1945-1950), Türkiye'de bilhassa ekonomik koşullarda belirgin bir iyileşme görülmemesi toplumu politik açıdan yeni arayışlara yöneltmiştir. Sanayi üretimi, savaş öncesine kıyasla %50 oranında artmış olsa da maliyetlerin aynı dönemde yükselmesi nedeniyle ortalama gerçek gelirden kayda değer bir artış sağlanamamıştır. Örneğin savaş öncesi yıllık ortalama gelir, 101 Türk Lirası iken 1949'de bu rakam 521 Türk Lirası olmuştur. Toptan eşya fiyat endeksi, 1938'de 100 iken 1949'da 503'e çıkarak yüksek enflasyon ortaya çıkmıştır. İhracat ise yine savaş öncesine kıyasla oldukça

7 Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitapevi, İstanbul, 2003, 8; İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, cilt I, (İstanbul: İletişim, 2014), 15. Birinci Dünya Savaşı, ekonominin önem kazandığı ve ekonominin savaşın kaderini belirlediği ilk savaş olarak görülmüştür ve topyekün bir savaş olarak nitelendirilmiştir. Daha fazla yıkım getiren, topyekün ve küresel çapta savaşın ikincisi ise İkinci Dünya Savaşı olmuştur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı dönemi bir bütün olarak görülme eğilimindedir. Zira Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan antlaşmalar, barış ortamı için çözümler üretmemiştir. Bu nedenle iki savaş kesintili bir savaşın başlangıcı ve sonunu temsil eder. Tekeli ve İlkin, 16. 1929-1938 yılları arasında ekonomik büyüme bir hayli yavaş olmuştur. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*, 85, 88.

8 Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 24. Enflasyonun aşırı yükselmesinin temel nedeni, esas olarak büyük bir ordu beslemek zorunda kalan devletin mali kaynakları kullanması ve paranın değer kaybetmesiyle doğru orantılıdır. Timur, 24.

düşük seviyelerde kalmıştır. Bunun temel sebeplerinden birisi ise iç tüketimin yüksek olmasıdır. Sanayi, demiryolları ve deniz taşımacılığı gibi sektörler, kömür, pamuk, yün ve zeytinyağı gibi mallardan gelen gelirin büyük bir kısmını tüketmekte ve ihracata ayrılabilir miktarı sınırlamaktadır. Ayrıca nüfus 1935'te 16.158.018 iken 1945'te 18.790.174'e ve 1950'de yaklaşık 20 milyona ulaşmasıyla, tarım ürünlerine yönelik iç tüketim artmıştır. Bu durum, ihracat için ayrılabilir ürün miktarını daha da azaltmıştır.⁹Formun Üstü

İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'yi sürüklediği bunalım ve gerilimlerin yanı sıra uluslararası konjonktür çerçevesinde CHP, partinin 5. Kurultayında (29 Mayıs 1939) muhalif bir yapı teşkil etme ihtiyacı hissetmiştir. Bu sebepten, CHP'nin içerisinde oluşturulan *Müstakil Grup*, parti içi denetimi yürütmekle görevli siyasi bir yapı olarak teşkil edilmiştir. Müstakil Grup'un amacı, CHP içerisinde denetim mekanizmasını pekiştirmek ve anayasanın şekil biçimselliğinden kurtularak anlam kazanmasını sağlamak olmuştur. Bununla beraber, Türkiye'de muhalefetin örgütlenmesinde kritik bir rol oynayan *Çiftçiye Topraklandırma Kanunu* ve *1945 Bütçe Görüşmeleri*, Ocak 1945'te meclis gündeminde geldiğinde yeni bir muhalefet yapısı belirlemiştir. Bilhassa Aydın Milletvekili Adnan Menderes, *Toprak Reformuna*¹⁰ muhalefetine yanı sıra millî egemenlik, meclisin üstünlüğü ve demokratik rejim ilkelerine vurgu yaparak parti içinde muhalefeti yüksek sesle dile getirmiştir.¹¹ CHP içindeki liberal ve devletçi güçler arasındaki çatışma, Ocak 1945 toprak reformuyla ortaya çıkmıştır. Müstakil Grup Başkanı seçilen Celâl Bayar, Haziran 1945'te *Dörtlülük Takriri*¹² meclise sunduğunda *kontrollü muhalefet*, zamanla gerçek

9 FO 424/290, No. 63, RK 1015/2, No. 5, 1950. Korkut Boratav, toptan eşya fiyat indeksini 1938'de 100 verirken 1944-1945'te %449 olarak vermiştir. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, (İstanbul: İmge Kitapevi, 2005), 88. Geçinme indeksi 1938'de 100 seviyesindeyken Ağustos 1946'da 386.8 ve devalüasyonla 412.9'a yükselmiştir. Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 137. 1950 yılında yıllık kamu gelirleri 1.419.449 olup yıllık harcamalar 1.467.382'dir. Karpaz, *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*, 91.

10 Türk tarımının sorunlarını bilen büyük bir çiftçi hatta yerel ağa olarak Adnan Menderes, ilgili komisyona seçilmiştir. Adnan Menderes, toprak reformunun özüne karşı olmadığını belirtmekle birlikte topraksız köylülerin dramına dikkat çekmiştir. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Adnan Menderes'in duygulu konuşmasının aksine ameleyle toprak vermemek için elinden gelen gayreti gösterdiği fikrindedir. Taner Timur, Türkiye'de büyük toprak sahiplerinin, millî hakimiyet ve demokrasinin ateşli savunucusu olduklarını ifade ederken *toprak içinde ömrünü heba ettiği halde, öldüğü vakit toprak altına kefensiz giren Türk çocuklarının sözcülüğünü yapmaktadırlar* diye Adnan Menderes'i ince bir dil kullanarak eleştirmiştir. Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 15-17. 1950 seçimleri sonrası Başbakan olan Adnan Menderes, Aydın'da pamuk tarlaları olan bir ağa, Serbest Cumhuriyet Fırkasında siyasete atılmış, partinin kapatılmasıyla CHP'den milletvekili olmuş 1945'te partinin toprak yasasına karşı çıkarak muhalefette yerini almıştı. Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 143-144.

11 Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, çev. Sedat Cem Karadeli, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 131-132; Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001), 145; Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 15-16; Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi*, 52.

12 *Dörtlülük Takriri*, Demokrat Parti kurucuları Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koralan ve Fuat Köprülü'nün CHP milletvekiliyken 7 Haziran 1945 tarihinde parti meclis grup başkanlığına sundukları öneridir. DP'nin kuruluşuna giden ilk ve en etkili yol olarak kabul edilir. Üç

muhalefete dönüşmüştür.¹³ Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'dan oluşan dört milletvekili; tek dereceli seçim, üniversite özerkliği ve antidemokratik yasa taleplerini yinelerken muhalefeti destekleyen *Vatan Gazetesi*'nde Adnan Menderes ve Fuat Köprülü iktidarı eleştiren yazılar kaleme almışlardır. Bu nedenle CHP Divanı, 21 Eylül 1945'te Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'den oluşan iki milletvekilinin partiden ihracına karar verirken Refik Koraltan da muhaliflere destek vermiş, Celâl Bayar'ın da istifasıyla yeni partinin çekirdek kadrosu tamamlanmıştır.¹⁴ Dolayısıyla Demokrat Parti, Dörtlülük Takrir'in sahipleri tarafından 7 Ocak 1946'da resmî olarak kurulmuştur. Celâl Bayar, parti kuruluşu öncesinde özellikle laiklik, eğitim ve dış politika alanlarında Türk devrim geleneklerine bağlı kalacaklarını vurgulamış ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den bu doğrultuda onay almıştır. DP'nin İnönü'nün hoşgörüsü, izni ve desteğiyle kurulmuş olması, politik çevrelerde Serbest Fırka örneğinde olduğu gibi bir *muvaazaa partisi*¹⁵ izlenimi oluşturmuş olsa da muhalefet girişimi, toplumsal ve siyasal şartların uygunluğu münasebetiyle doğrudan yönetici zümrenin içinden ve onların teşvikiyle ortaya çıkmıştır.¹⁶

maddeden oluşan önerge özetle demokratik ruhun dönemin siyasi hayata uygulanmasını istemektedir. Rejimin dönüşümünün politik ve meşruluk zeminini tesis etmiştir. Takrir, meclise sunulması gerektiği gerekçesiyle usulen reddedilmiştir. Cemil Koçak, *İkinci Parti: Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, cilt 1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 313-329, 404-408; Kongar, 21. *Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, 145; Alper Sedat Aslandaş ve Baskın Bıçakçı, *Popüler Siyasî Deyimler Sözlüğü*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 82-83. DP'nin kuruluşu, Dörtlülük Takrir'e dayandırılmıştır. Dörtlülük Takrir, dört CHP milletvekilinin Haziran 1945'te Parti Grubuna verdiği bir önergenin ismidir. Dört milletvekili, demokratik yapıların TBMM'de serbestçe ortaya çıkmasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhuna aykırı kanunların değiştirilmesi ya da düzeltilmesini isteyen bir tekliftir. Demokratik özgürlüklerin yeniden kurulması ve muhalefet partilerinin demokratik sisteme uygun yeniden kurulabilmesi için sunulmuştur. Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 17-18; Karpaz, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, 231.

- 13 Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 131-133. Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 11-13, 17. DP, CHP'nin içinden ayrılan ve eski alışkanlıkların devamı olarak görülmüştür. Millet Partisi (MP), DP'nin söz konusu yapısına bir reaksiyon olarak kurulmuştur. Karpaz, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, 232-233. Saraçoğlu Hükümeti, DP kurucusu Celâl Bayar'a grup başkanlığı teklif edilince Bayar, Müstakil Grup başkanlığını kabul ederim demiştir. Siyaset erkanının tamamının CHP'li olduğu bir süreçte DP'nin kurucusu Celâl Bayar, göstermelik grup başkanlığını Parti Grubu Başkan Vekilliğine tercih etmiştir. Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 13.

- 14 Timur, 14-19; Kongar, 21. *Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, 145-146; Karpaz, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, 231; Koçak, *İkinci Parti: Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, cilt 1, 171-182, 313-329.

- 15 Danışıklı dönüş.

- 16 Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 20, 31-33; Karpaz, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, 231. Karpaz, Serbest Fırkayı dış baskılara karşı *emniyet supabı* olarak nitelendirmiştir. Karpaz, *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*, 71. İnönü döneminde ilk kurulan muhalefet partisi, 18 Temmuz 1945'te Nuri Demirağ tarafından kurulan *Millî Kalkınma Partisi*dir ve yönetici kadro desteği olmadığı için hemen kapatılmıştır. DP'nin 1950 seçimiyle iktidara gelmesi, toplumsal süreç açısından devrimlere özgü bir kopuş değil, devamlılığı temsil etmektedir. CHP'yi çok partili hayata çeken gerekçe ise memur zümresinin ve liberal aydınların desteğini kaybetmesi olmuştur. Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 34-35; Karpaz, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, 231.

Siyaset sosyolojisi, iktidar olgusunu yürütme erkiyle özdeşleştirirken sınıf ve kimlik gibi toplumsal tabakalaşma dinamiklerini merkezine alarak analiz eder ancak iktidarın meşruiyeti, yani toplumsal rızayı kazanma süreci, her zaman tartışmalı bir alan olagelmıştır. İktidar, özellikle çatışma ve uzlaşmazlık durumlarında, karar alma süreçlerinde belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Bu süreçler, müzakere ve mücadele mekanizmalarını içerirken iktidar sahiplerinin sorunu kamuoyuna taşımasını engellemek ya da kamuoyunu etkilemek amacıyla bilgi karartma veya manipülasyon gibi stratejilere başvurması dikkat çekicidir. Bu tür stratejiler, *iktidarın görünmeyen* yani *ikinci boyutunu* biçimlendirir ve iktidar analizlerini derinleştirir. Burada, karar alma süreçlerinin gözlemlenemeyen ve dolayısıyla doğrudan tespit edilmesi zor olan unsurları ön plana çıkar. İktidar, zayıf taraf üzerinde kararsızlık ve belirsizlik yaratacak kapasitelere dayandıkça, bu ikinci boyutun etkisi daha da belirginleşir. Dolayısıyla, iktidar analizinin ikinci boyutu, görünürdeki yapısal unsurlardan çok, soyut ve örtük bir süreci ifade eder.¹⁷

Bu bağlamda, Türkiye’de 1946 Genel Seçimleri (21 Temmuz 1946) ilk defa tek dereceli seçim yasasına göre yapılırken Türkiye Cumhuriyeti siyasal tarihinde de ilk çok partili genel seçimi olmuştur. Seçim; adli denetim dışında, *açık oy, gizli sayım* ve liste usulü çoğunluk sistemi esasına göre yapılmış ve şaibeli seçim olarak nitelendirilmiştir. CHP ve DP arasında 1946 seçimlerinde usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle gerginlik sürerken Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 12 Temmuz 1947’de yayınlanan bildiriyle devlet başkanı olarak iktidar ve muhalefet partilerine eşit mesafede duracağını her iki tarafa adil davranacağını belirtmiştir. *12 Temmuz Beyannamesi* ile devletin en üst düzey otoritesi, muhalefetin siyasal sistem içerisindeki meşruiyetini teyit etmiş ve devlet aygıtının tüm aktörlere eşit mesafede durması gerektiğini açık biçimde ifade etmiştir.¹⁸ 1950 seçimlerine gerek CHP içinde huzursuzluk (İsmet İnönü-Recep Peker anlaşmazlığı) gerekse CHP-DP gerginliği içinde girilmiştir. Başbakan Recep Peker, 9 Eylül 1947’de görevinden ayrılmış yerine Hasan Saka başbakan olmuştur. DP’nin CHP’ye ekonomi ve demokratik olmayan uygulamalar nedeniyle eleştirilerinden bunalan hükümet de 14 Ocak 1949’da görevi bırakmıştır. Bu arada DP içinde de çekişmeler başlamış, Hükümet-DP arasındaki yakınlaşma ve uzlaş, parti içi muhalefete geçen DP’li bazı siyasetçilerin partiden ayrılmasına neden olmuştur. *Müstakil Demokratlar* ismiyle oluşan grup, Mareşal Fevzi Çakmak’ın önderliğinde *Millet Partisi*’ni kurmuştur. Hasan Saka Hükümeti’nden sonra görevlendirilen Şemsettin

17 Ahmet Bekmen, *Siyaset Sosyolojisi Siyasallaşmanın Alanları, Özneleri ve Araçları*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2024), 17-21.

18 Cemil Koçak, *Uzlaşma: Türkiye’de İki Partili Siyasî Sisteminin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, cilt 5, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 11-20, 50-90, 109-125; Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 136-137; Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, 278-284; Timur, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, 74-80; Kongar, 21. *Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, 147-148; Süleyman İnan, “12 Temmuz Beyannamesi”, erişim 25 Kasım 2024, www.ataturkansiklopedisi.gov.tr.

Günaltay, başbakanlık görevine gelmiş ve yeni seçim yasasının 16 Şubat 1950 tarihinde kabul edilmesiyle ülke yeni genel seçimlere hazırlanmıştır.¹⁹

2. Büyük Britanya Başkonsolosu Noel Charles'ın Ocak/Mart 1950 Değerlendirmeleri

Noel Charles, 4 Ocak 1950'de Bay Hector McNeil'e 1949 yılına ait genel değerlendirmelerde bulunmuştur. *İki Ana Parti Arasındaki Çekişme Noktası: Seçim Kanunu ve Seçimlere Hazırlık* başlığı altında iletilen raporda, DP ve CHP arasındaki temel tartışma noktasının, seçim kanunu olduğuna dikkat çekmiştir. DP, Cumhurbaşkanı'nın desteğiyle CHP'nin 1950 seçimlerini 1946 seçimlerinde olduğu gibi hileli şekilde yöneteceğini ileri sürmüştür. İki parti arasındaki saldırılar ve suçlamalar sertleşmiş ve Cumhurbaşkanı'nın durumu yumuşatma çabaları etkisiz kalmıştır. Haziran 1949'da düzenlenen DP Kongresi'nde, seçimlerin özgürlüğüne herhangi bir müdahale olması durumunda vatandaşların *meşru müdafaa* hakkına sahip olacağı dile getirilmiştir. Bu söylem, hükümet tarafından DP'nin anarşiyi teşvik ettiği yönünde bir uyarıyla karşılanmıştır. Yaz boyunca bu tartışmalar devam etmiş ancak yıl sonunda yeni seçim yasasının kabul edilmesi, DP lideri Celâl Bayar tarafından demokrasi yolunda büyük bir adım olarak selamlanmıştır. Yeni yasa, oyların kamuya açık şekilde sayılması ve yargı denetimi sağlamaktadır. Noel Charles *bu iki talep, DP tarafından son iki yıldır sürekli dile getirilmiştir ancak bu talepler yerine getirilmiş olsa da yaklaşan genel seçimlerin sorunsuz geçeceğini varsaymak fazla iyimserlik olacaktır* ifadesine yer vermiştir.²⁰ Bu süreçte, iç istikrar korunması için hükümetin adımları ve seçim sonrası gelişmeler dikkatle izlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Oyların kamuya açık şekilde sayılması ve yargı denetimi taleplerinin karşılanmış olması, DP'nin siyasal açıdan önemli bir zaferi olarak görülmesine rağmen DP'nin bu gelişmeyi bir *demokrasi zaferi* olarak sunması, hükümet üzerindeki eleştiri tonunu azaltmamış ve seçimlere yönelik endişeleri ortadan kaldırmamıştır. Seçim yasasının değiştirilmesine rağmen, seçimlerin tamamen güvenli ve özgür geçeceğine dair iyimserlik ifade edilmemesi, DP'nin seçim güvenliği için vatandaşların meşru müdafaa hakkına vurgu yapması, siyasi tansiyonu artırmış ve hükümet tarafından anarşiyi teşvik olarak yorumlanmıştır. Bu durum, seçim sürecinin gergin bir atmosferde geçeceğini göstermektedir.

Seçimlere hazırlık konusunda Noel Charles, her iki partinin de ilgili meselelere yoğunlaştığını ancak ülke genelindeki görece güçlerini

19 Cemil Koçak, *CHP İktidarının Sonu: Türkiye'de İki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, cilt 6, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 111-116, 120-136, 355-402; Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, 148. Millet Partisi'nin CHP ve DP arasında fark olmadığı görüşü ve MP'nin muhalif oluşu hakkında. Cemil Koçak, *Dönüşüm: Ordu, Din, Hukuk, Ekonomi ve Politika, Türkiye'de İki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, cilt 4, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 305-306, 485-487.

20 FO 424/290, No. 7, RK 1011/1, No. 1, 1950.

değerlendirmek zor olduğunu dile getirmiştir. Bilhassa Büyükelçi, CHP'nin kırsal bölgelerde güçlü, DP'nin ise şehirlerde güçlü olduğunu belirtirken seçimlere hazırlık sırasında, CHP içindeki *sertlik yanlıları*, *ılımlılar* ve *ilericiler* gibi üç ana grup arasındaki bölünmenin giderildiğine dikkat çekmiştir. DP'nin ise iç çekişmelerden zarar gördüğünü ve son dönemde bazı destekleri kaybettiğini ve hangi parti kazanırsa kazansın, iç ya da dış politikalarda radikal bir değişim beklenmediğini belirtmiştir. İngiliz Büyükelçi Noel Charles, her iki partinin de dış politikada Batı'ya yöneldiğini ancak üçüncü parti olan Millet Partisi'nin yabancı düşmanlığına yatkın ve doğuya yönelme eğiliminde olduğunu belirtmiş ancak şu ana kadar Millet Partisi'nin ülke üzerinde önemli bir etkisi olmadığı da ayrıca ifade etmiştir.²¹ CHP içindeki sertlik yanlıları, ılımlılar ve ilericiler arasındaki bölünmenin giderildiği belirtilmekle birlikte bu durum, CHP'nin yaklaşan seçimler için güçlü bir şekilde birleştiğini göstermektedir. Buna karşın, DP'nin iç çekişmelerden zarar görmüş olması, partinin birlik ve seçime hazırlık kapasitesini sorgulatmaktadır. Noel Charles'ın MP'nin yabancı düşmanlığı ve doğuya yönelme eğiliminden bahsetmesi, Türkiye içinde alternatif siyasi hareketlerin izlenmesi gerektiğini ortaya koyan bir başka fikir beyanı olmuştur.

Noel Charles'ın Ocak 1950'de gönderdiği rapor, 1949 yılına ait genel bir değerlendirme niteliğinde olmasının yanı sıra parti ve seçimlere yönelik siyasal, diplomatik ve istihbari açıdan değerlendirmeleri içermektedir. Rapor, ayrıca seçim güvenliği tartışmaları, iç siyasi gerginlikler ve dış politikada Batı'ya bağlılık konularını ele alması, Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında kritik bir dönemeçte olduğunu gösteren önemli bir kayıt niteliğindedir.

3. Noel Charles'ın 4 Mayıs 1950 Tarihinde “Genel Seçimler Öncesinde Türk Siyasi Partilerinin Konumu” İsimli Raporu

Ülke içi siyasi atmosfer, yeni bir partinin dolayısıyla muhalefetin varlığına alışmıştır. 1946 seçimleriyle ilgili tereddüt, gerilim ve endişeler olsa da yeni bir seçim sürecine girilmiştir.²² Uluslararası politik çevreler, Türkiye'deki yaklaşan seçimleri yakından takip ederek politik ve diplomatik analizler yapmaktadır. İngiliz diplomat Noel Charles'ın Büyük Britanya Dışişleri Bakanlığına gönderdiği seçim öncesi son rapor, Türkiye'deki genel seçimler öncesinde siyasi partilerin durumunu ve politik atmosferi ayrıntılı bir biçimde açıklamaktadır.

21 FO 424/290, No. 7, RK 1011/1, No. 1, 1950.

22 1946 seçimleriyle ilgili tereddüt ve gerilim, yüzde 85 katılımlı 21 Temmuz 1946 seçimlerinde CHP'nin şaibeli yöntemlere siyasi zafer kazanmış olmasından kaynaklanıyordu. 1946 seçimlerin sonucu; DP, 64 milletvekili, bağımsız milletvekili 6 ve CHP milletvekili sayısı 395 olarak belirlenmiştir. Karpaz, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, 232.

Noel Charles, 4 Mayıs 1950'de *Kenneth Gilmour Younger*'a ithafen gönderdiği raporun başlığı, *Genel Seçimler Öncesinde Türk Siyasi Partilerinin Konumu* olarak isimlendirmiştir. Noel Charles, raporu dokuz alt başlık altında sıralamıştır. N. Charles, *Türkiye'de genel seçimlerin yapılmasına yalnızca on gün kaldı; bu noktada, iç politikadaki son gelişmeleri özetlemenin ve partilerin durumunu bir kez daha değerlendirmenin sizin için faydalı olabileceğini düşünüyorum* ifadeleriyle raporun önemine dikkat çekmiştir. Her iki partiye ait seçim beyannamelerinin bir kopyasını raporuna ekleyen N. Charles, beyannamelerin²³ incelemeye değer olduğunu belirtirken büyük ölçüde ortak noktalar içerdiğini belirtirken iki ana parti arasındaki politik farklılıkların, birbirinden ayırt edilmesinin zor olduğuna vurgu yapmıştır.²⁴ Bu durum, seçmenin ideolojik tercihten ziyade farklı unsurlar üzerinden karar vermek zorunda kalabileceğini göstermektedir.²⁵ Bu gözlemler, dönemin Türkiye'sindeki siyasi sistemi anlamak açısından önemli bir uluslararası perspektif sunmaktadır.

İngiliz diplomat Noel Charles,

CHP'nin programının ilk maddesi, anayasa reformudur. Demokratlarla ayrıldıkları noktalardan biri de budur. CHP lideri, rejimin, "sağlam batı demokrasisi ilkelerine göre", ikinci bir meclisin oluşturulmasıyla güçlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir ve bu öneri seçimlerden sonra yapılacak parti kongresine sunulacaktır. Daha önce de belirttiğim üzere anayasa reformu, Cumhurbaşkanı İnönü'nün seçim öncesi konuşmalarının ana temalarından biri olmuştur. Demokratlar, bu reformu gereksiz

23 TBMM'nin 9. Dönem milletvekillerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçimlerine *Cumhuriyet Halk Partisi*, *Demokrat Parti* ve *Millet Partisi* katılmıştır. Seçimlere katılan bu üç parti de seçim beyannamesi yayımlamıştır. CHP, 27 Nisan 1950'de partinin seçim beyannamesini yayınlamıştır. Çok partili siyasi hayatımızın dönüm noktalarından biri olan 1950 seçimleri, aynı zamanda seçime katılan partilerin tamamının *seçim beyannamesi yayımladıkları ilk seçim* olmuştur. CHP'nin 1950 Seçim Beyannamesi, ekonomik kalkınma, sosyal refah, tarımsal iyileştirme ve demokratikleşme hedeflerini içeren kapsamlı bir program olmasına rağmen tek parti dönemi eleştirilerini bertaraf etme ve Demokrat Parti'nin yükselen popülaritesine karşı halkın güvenini yeniden kazanma çabası dikkat çekicidir. Programın vaatleri, CHP'nin halktan kopuk olduğu eleştirilerine karşı bir cevap niteliği taşımaktadır. DP'nin beyannamesi ise CHP'nin 27 yıllık tek parti iktidarına yönelik kapsamlı bir eleştiri ve alternatif bir yönetim anlayışı önerisi olarak öne çıkmıştır. DP'nin seçim beyannamesi, *realist* ve *mali sorumluluk sahibi* bir yönetim anlayışı sunduğunu iddia ederek CHP'nin geniş kapsamlı vaatlerini eleştirmiştir. Demokrat Parti, halktan kopuk olarak gördüğü mevcut iktidara karşı, halkın taleplerini önceleyen bir alternatif olarak kendini konumlandırmıştır. DP'nin beyannamesi, 1950 seçimlerinde partinin siyasal başarısını hazırlayan ideolojik ve politik temelleri oluşturmuştur. Bkz. CHP ve DP Seçim Beyannameleri ve karşılaştırma için. Kaynar, Mete Kaan ve Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler Seçimler Beyannameler (1923-1980)* (Ankara: TBMM Basımevi, 2022), 141-148, 149-154.

24 FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950. Beyannamelerin, rapora eklendiği belirtilmiş olmasına rağmen raporun orijinalinde yer almadığı tespit edilmiştir.

25 İktidar partisi ve muhalefet arasında ideolojik olarak bir fark yoktu. 1948'de CHP'li milletvekilinin ortaya attığı *küçük Amerika yapma* ve *her mahalleden bir milyoner çıkarma* fikri DP'nin de desteklediği bir politikaydı. Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 142.

bulmamakla birlikte, daha acil ihtiyaçlar öncelikli olduğundan bir oyalama taktiği olarak gördükleri gerekçesiyle karşı çıkmaktadır ifadesine yer vererek CHP programında yer alan anayasa reformuna dikkat çekmiştir.²⁶

CHP'nin seçim beyannamesinde anayasal değişiklikleri gündeme getirmesi, rejimi Batı demokrasisi ilkelerine uygun hale getirme hedeflerini yansıtmaktadır. İkinci bir meclisin oluşturulması, CHP'nin devlet yapısına dair önemli bir değişiklik önerisidir ve bu durum, Cumhurbaşkanı İnönü'nün seçim öncesi konuşmalarında da vurgulanmış bir temadır. Anayasa reformu kapsamında ikinci bir meclis oluşturulması önerilmektedir ancak bu meclisin işlevi veya yapısı hakkında metinde spesifik detay verilmemiştir. Bu öneri, CHP'nin Türkiye'nin siyasi sistemini, Batı'da yaygın olan iki meclisli parlamento sistemlerine benzetmeyi hedeflediğini işaret etmektedir. CHP'nin ilgili girişimi, anayasa reformunu seçimlerin ardından düzenlenecek parti kongresine sunmayı planlamakta olması partinin, reformu sadece bir seçim vaadi olarak değil, kurumsal bir politika olarak sahiplendiğini göstermesi açısından önemlidir.

DP ise anayasa reformunu, gereksiz bir düzenleme olarak görmemekle birlikte ülkede giderilmesi gereken daha acil ihtiyaçlar olduğu yönünde fikir beyan ederek ilgili girişimi, dikkat dağıtıcı bir taktik olarak değerlendirmiştir.

Noel Charles, CHP seçim beyannamesini şu sözlerle ayırtılandırmaktadır:

CHP programı, partinin millî servetinin temeli olarak köylü ve kırsal nüfusa verdiği öncelikli önemi vurgulamaya devam etmekte, köy radyosu ve daha iyi su temini gibi çeşitli faydaların yanı sıra köylüye toprak dağıtma sürecinin hızlandırılmasını vaat etmektedir. Bu vaat, programın en detaylı kısmıdır ve CHP'nin köylü oyuna verdiği önemi yansıtmaktadır. Köylü oylarının ardından, programda ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını hedefleyen maddeler sıralanmaktadır; ormanlar, kömür ve petrol kaynaklarının kullanımı, konut, sıtma ve tüberkülozla mücadele, kamu hizmetleri, yollar, limanlar ve Doğu Anadolu'nun geri kalmış bölgelerinin yeniden inşası; tüm bu alanlarda etkili idari eylemler vaat edilmektedir. İşçilerin durumu iyileştirilecek ve sosyal sigorta planı kademeli olarak geliştirilecektir. CHP, özel teşebbüs ve devletçilik konusunda ise temel sanayi ve kamu hizmetlerinin devlet mülkiyetinde olması gerektiğini ancak özel teşebbüsün sanayi kredileri sağlanarak ekonomik kalkınmada artan bir rol oynamasının teşvik edilmesi gerektiğini düşünmektedir.²⁷

26 FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950.

27 FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950.

İngiliz diplomat, CHP'nin 1950 seçimleri öncesindeki programını ve önceliklerini detaylandırırken partinin hem kırsal nüfusa hem de genel ekonomik ve sosyal kalkınmaya önem verdiğine dikkat çekmiştir. CHP'nin kırsal kalkınmaya yönelik vurgusu, partinin köylü sınıfını *ulusal servetin temeli* ve kalkınmanın lokomotifleri olarak görmeye devam ettiğini göstermekle birlikte CHP programında, kırsal nüfusu öncelikli bir konuma yerleştirmiştir. Bu durum, partinin kırsal kesimdeki oyları hedeflediğini açıkça göstermektedir.²⁸ Bu durum Gramsci'nin hegemonya kavramıyla ilişkilendirilebilir: CHP, kırsal halkın onayını alabilmek için maddi vaatlerin ötesine geçerek, onların ihtiyaçlarına hitap eden söylemlerle ideolojik rıza üretimi sağlamaya çalışmaktadır. Köy radyosu ve temiz su temini gibi vaatler, kırsal bölgelerde yaşam kalitesini iyileştirmeye yönelik somut ve ulaşılabilir hedefleri yansıtmaktadır. Toprak reformuyla ilgili sürecin hızlandırılması vaadi, özellikle topraksız köylülerin ilgisini çekebilecek bir girişimdir ve ilgili vaat, köylü oylarının seçim stratejisindeki kilit rolünü izah etmektedir.²⁹ Kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi ve geri kalmış bölgelerin yeniden inşası³⁰ temelinde yapılan vaatler ise iktidar partisinin, ülkenin genel

28 1950'lerde Türkiye nüfusunun (20.947.188) yaklaşık %75'i (15.702.851) kırsal bölgelerde yaşamaktaydı. 1950'de Türkiye'nin kent nüfusu 5.244.337'dir. Nüfus bilgileri hakkında Bkz. Nüfus ve kırsal/kent nüfus göstergesi için (Yüzyılın Göstergeleri, 2024). Seçmen sayısı hakkında Bkz. 1950 seçimlerinde Türkiye'de seçmen sayısı, 8.905.743'dür. Sinan Yıldırım, "1950 Seçimleri ve Propaganda", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 6 (2004), 150. Kent Nüfusu Bilgileri için Bkz. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*, 91. 1950 seçimlerinde kırsal nüfusun doğal olarak köylü oylarının rolü, Türkiye'nin toplumsal yapısı ve ekonomik koşulları göz önünde bulundurulduğunda kritik bir belirleyici unsur olmuştur.

29 Çiftçiye Topraklandırma hakkındaki 4753 sayılı kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı maddeler ve geçici maddeler eklenmesine dair kanun, Resmî Gazete, No: 5618 Sayı: 7467, Yayınlanma Tarihi: 27 Mart 1950. 1950'de çıkarılan 5618 sayılı yasa ve 1955'te çıkarılan 6603 sayılı yasa gibi değişikliklerin de etkili olduğu, Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nun görüşmeleri, tek parti iktidarı döneminin en uzun ve sert tartışmalarından birine sahne olmuştur. CHP'sine mensup, geniş toprak sahipliği bulunan vekillerin muhalefeti sonucu, 1950'de kanunda önemli bir değişikliğe gidilmiş ve kamulaştırma sınırı 500 dönümden 5.000 dönüme çıkarılmıştır. Bu değişiklik, özellikle kamulaştırmayla ilgili maddelerin etkinliğini büyük ölçüde azaltmış ve kanunun uygulanabilirliğini sınırlamıştır. Yasanın uygulandığı süreçte, 8.116 köyde toplam 446.825 aileye 2.225.428 hektar arazi dağıtılmıştır ancak bu arazinin, yalnızca 1.540 hektarı kamulaştırma yoluyla elde edilebilmiş ve bu miktarın sadece 540 hektarı, mülkiyet sahibi toprak sahiplerinden alınmıştır. Kamulaştırma sınırlarının yükseltilmesi ve uygulamada yaşanan aksaklıklar, yasanın hedeflenen reform etkisini sınırlı kılmıştır. Ezer, Feyzullah, "Çiftçiye Topraklandırma Kanunu", erişim 28 Kasım 2024, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ciftciyi-topraklandirma-kanunu/>; Resmî Gazete, Kanun No: 4753 Sayı: 6032, Yayınlanma Tarihi: 15 Haziran 1945, erişim 11 Aralık 2024, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc032/kanuntbmmc032/kanuntbmmc03205618.pdf; Resmî Gazete, Kanun No: 5618 Sayı: 7467, Yayınlanma Tarihi: 27 Mart 1950, erişim 11 Kasım 2024, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc032/kanuntbmmc032/kanuntbmmc03205618.pdf. Kanun, Şükrü Saraçoğlu'nun başkanlığındaki hükümet tarafından teklif edilmiştir. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, 231, 273.

30 Türkiye'de iktisadi açıdan bölgesel farklılıkların giderilmesi amacıyla pek çok politika üretilmiş olsa da fiziki, toplumsal, kültürel, teknolojik ve bölgesel ana hatlar üzerinden karmaşık etkileşimler oluşturmakla birlikte sistematik bir çözümleme yapmayı engellemektedir. Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 401-509.

kalkınmasına yönelik geniş çaplı bir vizyonu olduğunu göstermektedir. İşçilerin durumunun iyileştirilmesi ve sosyal sigorta planlarının geliştirilmesi, CHP'nin işçi sınıfına yönelik hassasiyetini ortaya koymaktadır ancak *kademeli olarak geliştirilecektir* ifadesi, bu reformların kısa vadede değil, uzun vadede gerçekleşeceğine işaret etmektedir. Bu durum, CHP'nin sosyal politikalarla ekonomik kalkınmanın toplumsal refahla birleşmesini hedeflediğini göstermektedir. Ana sanayi kolları ile kamu hizmetlerinin devlet denetiminde tutulması gerektiği vurgulanırken özel teşebbüsün, sanayi kredileri aracılığıyla desteklenmesi, pragmatik ve karma nitelikte bir ekonomik politikanın sürdürüleceğini göstermektedir. Bu yaklaşım, iktisadi kalkınmada devletin merkezi bir aktör olmasını öngören devletçilik ilkesinin,³¹ CHP tarafından devam ettirileceğini işaret etmesi açısından önemli bir bilgi olmakla birlikte CHP programı, kırsal kesime yönelik somut vaatleriyle genel kalkınma ve reform çabalarını dengeleyen bir program sunmuş ama vaatlerin uygulanabilirliği ve halk nezdinde ne kadar inandırıcı olduğu, seçim sonuçlarını etkileyen kritik bir faktör olmuştur.

İngiliz diplomat Noel Charles, raporun devamında mali ve uluslararası konulara dikkat çekerek;

Demokratlar, genelde CHP'nin solunda olduğu düşünülmesine rağmen geçmişte özel teşebbüse daha fazla önem vermişler ve aşırı devletçiliğe karşı çıkmışlardır ancak bu noktada, iki partinin bu konudaki tutumları şu anda birbirinden ayırt edilemez görünmektedir. CHP'nin mali politikası, devlet harcamalarını asgari düzeye indirmek ve mali reform sürecini tamamlamak üzerine kuruludur. Son olarak program, savunma ve dış politika konularını ele almaktadır. Mevcut uluslararası durum devam ettiği sürece savunma yükünün azaltılması mümkün değildir. Dış politikada parti, İngiltere ve Fransa ile ittifaka ve Türk-Amerikan ilişkilerinin geliştirilmesine büyük önem vermektedir.³²

İngiliz diplomat, DP ile CHP arasındaki ekonomik ve dış politika yaklaşımlarını kıyaslarken CHP'nin maliye ve savunma konularındaki pozisyonunu detaylandırmıştır. DP'nin geçmişte özel teşebbüsü teşvik ettiği ve aşırı devletçiliğe karşı çıktığı belirtilmektedir ancak güncel durumda, CHP ve DP arasında özel teşebbüse yönelik yaklaşımların birbirinden ayırt edilemez hale gelmesi, her iki partinin ekonomik politikalarının benzeştiğini ortaya koymaktadır. Pareto'ya göre elitler, zamanla yerlerini başka gruplara bıraksa da

31 Devletçilik, başlangıçta çok yavaş ve masraflı olsa da yapısal değişimin kapsam ve niteliğini artıran temel faktör olmuştur. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*, 72.

32 FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950.

Yeni gelen elitler eski düzenin araçlarını ve çıkar mekanizmalarını devralarak sistemin yapısını yeniden üretir. Bu bağlamda DP, muhalefet geçmişlerine rağmen iktidara yaklaştıklarında mevcut kurumsal yapıyı içselleştirmiş ve benzer ekonomik pozisyonlara evrilmişlerdir. Bu benzeşme durumu Michels'in oligarşinin tunç kanununu da doğrular niteliktedir. Michels'e göre tüm büyük örgütler, zamanla karar alma süreçlerinde dar bir yönetici kadronun kontrolüne girer. Burada hem CHP'nin hem de DP'nin maliye politikalarında giderek teknokratik bir konsensüse yönelmeleri, demokratik yapıdaki içeriğin azınlık elitin kararlarına terk edilmesine örnektir. CHP'nin mali reform sürecini tamamlamaya ve devlet harcamalarını asgari düzeye indirmeye yönelik politikası, devletin ekonomik rolünü küçültme yönünde bir eğilim taşımaktadır. DP ise bireysel girişimciliğin desteklenmesi ve ekonominin daha serbest bir şekilde işlemesi gerektiğini savunmuş, özellikle tüccar, esnaf ve küçük işletmeler gibi özel sektör temsilcilerine hitap eden bir strateji geliştirmiştir. CHP, mevcut uluslararası durum nedeniyle savunma harcamalarının azaltılamayacağını belirtmektedir. Bu durum, Türkiye'nin güvenlik kaygılarını yansıtmaları açısından önemli olmakla birlikte savaş sonrası dönemin gergin uluslararası atmosferine uyum sağlama çabası olarak değerlendirilebilir. CHP'nin İngiltere ve Fransa ile ittifak vurgusu, Batı Avrupa ülkeleriyle işbirliğini güçlendirme ve devam ettirme arzusunu göstermekle birlikte Türkiye'nin Batı bloğuna entegrasyon sürecinin bir parçası olarak analiz edilebilir. Türk-Amerikan ilişkilerinin geliştirilmesine verilen önem ise Türkiye'nin ABD ile olan stratejik ilişkilerini güçlendirmeye yönelik bir politika izlediğini göstermektedir.³³ Bu durum, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı tehdidi ve tutumu,³⁴ özellikle Soğuk Savaş döneminin gerektirdiği bir zorunluluk olarak algılanabilir.³⁵

33 Truman Doktrini ve Avrupa'yı ekonomik olarak ayağa kaldırma niyetiyle ortaya konulan Marshall yardımı, CHP'nin içindeki devletçi yaklaşımı savunan Recep Peker'in 1947'de istifasıyla iki partinin Batı yanlısı politika hizasına getirmiştir. Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 141.

34 Stalin döneminde, 19 Mart 1945'te Türkiye'ye verilen nota, iki devlet arasında gerginliğe neden olmuştur. Vefa Kurban, "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* XIV, 28 (2014): 255. 19 Mart 1945'te Türkiye'ye gönderilen Sovyet Rusya'nın ilk notasında, 1925 Türk-Sovyet Rusya Dostluk Antlaşması'nın yenilenmeyeceği bildirilmiştir. Sovyetler Birliği, Boğazların Türkiye tarafından savunulmadığı yönünde ikinci notasını 7 Haziran 1945'te Türkiye'ye iletmıştır. Böylece Sovyet Rusya, Türkiye'ye ait Kars-Ardahan gibi şehirlerin yanı sıra Boğazlarda üs talep edilmiştir. Nasrullah Uzman, "II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi", *Gazi Akademik Bakış* 11, 22 (2018): 120-123. Türkiye-ABD ilişkileri bağlamında Sovyet Rusya tehdidine karşı ABD Türkiye'ye destek vermede çekimserdi. 1949'da NATO'nun kurulması, Türkiye'nin pakta girme isteği ve güvenliği tartışmalı konu olmayı bir süre daha sürdürmüştür. Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 141-142.

35 1945'te Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin tehditleriyle karşı karşıya kalması Türkiye'nin Batı Bloğuna yaklaşmasına neden olmuştur. Kurban, "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler", 255.

İngiliz diplomat, CHP'nin seçim beyannamesini, toplumun geniş kesimlerine hitap eden kapsayıcı içeriği nedeniyle DP'nin doğrudan eleştiremediğine dikkat çekmiştir.

Programın, seçmenlerin neredeyse her kesimi için bir şeyler içermekte olduğuna Demokratlar için eleştirisi zor bir program oluşturduğuna dikkat çekmiş ve dış politika ve savunma konularında ve anayasal reform ile bireysel haklar dışında diğer tüm noktalar üzerinde tam bir mutabakat bulunduğunu vurgulamıştır. Diğer yandan grevin etkileri³⁶ ve vurgulanan öncelikler bağlamında, Demokratlar büyük ölçüde mevcut hükümetin uzun süreli iktidarında ortaya çıkan memnuniyetsizliklerden faydalanmaya çalıştığını ve eleştirilerinin ana konusunun, ülkenin Cumhuriyetçi hükümetlerden bu tür sözleri daha önce birçok kez duyduğu yönünde olmasına rağmen Demokrat Parti'nin vaatlerini yerine getireceği ifadelerine dikkat çekmiştir. Demokratlar ayrıca hükümetin mali politikasını savurgan olarak eleştirmekte ve Celâl Bayar, yakın bir konuşmasında, Marshall Yardımı olmasaydı ülkenin çoktan iflas etmiş olacağını iddia etmiştir ifadesine dikkat çekmiştir.³⁷

CHP'nin dış politika ve savunma konularında DP ile tam bir mutabakata ulaşmış olması sebebiyle ilgili alanda herhangi bir çatışma alanı yoktur. DP, anayasa reformu ve grev hakkı gibi birkaç konuda CHP'den ayrışsalar da genel olarak iki parti arasındaki farklar esasen vurgu ve önceliklerin farklılaşmasına dayanmaktadır. Bu bağlamda DP, CHP'nin uzun iktidar dönemi boyunca biriken memnuniyetsizlikleri³⁸ istismar etmeye yönelmekte ama bu taktik,

36 İngiliz Elçi Noel Charles, 17 Mart tarihli No. 81 sayılı raporuma bakınız ifadesine raporda yer vermiş ancak ilgili rapor, tespit edilememiştir. FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11.

37 FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950. 1939-1944 ve 1945-1960 döneminde Türkiye'nin temel ekonomik göstergeleri hakkında Bkz. Baskın Oran, "1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Görelî Özerklik-2, Dönemin Bilançosu. 1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1, Dönemin Bilançosu," *Türk Dış Politikası*, cilt I, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 389, 393, 487, 495.

38 Savaş yıllarında devletin müdahaleci iktisat politikası iş çevrelerini bürokrasiye muhtaç kılmıştır. Bir kısım yüksek memurlar izin verme, göz yumma, haber verme gibi çeşitli biçimlerde spekülâtif kazançların oluşturunucusu olmuştur. Tüccar-memur iş birliği oluşmuş, özellikle büyük şehirlerin bir kısım tüccar ve becerisi yüksek memurları arasında oluşmuş bir ilişkidir. Millî Korunma Kanunu kapsamında alınan zabıta önlemleri nedeniyle bazı mallar piyasadan çekilmiş ve geniş çaplı bir karaborsa oluşmasına neden olmuştur. Fiyatların serbest bırakılması, enflasyonist fiyat artışlarına yol açmış, özellikle memur ve işçi gibi ücretle geçinen kesimler fiyat artışlarının altında ezilmiştir. Diğer yandan, spekülâtif kazançlardan yararlanan memur ve tüccar gibi toplumsal tabakalardan çıkan *savaş zenginleri* ya da *vurguncular*, dönemin dikkat çeken sosyal fenomenlerinden biri haline gelirken CHP ile ilgili memnuniyetsizlik sebebi olmuştur. Savaş sonunda 30-40.000 kadar savaş zengini milyoner türemiştir. Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 12, 26-29. Millî Korunma Kanunu (MKK), Millî Şef döneminde İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilmiş dönemin ekonomi

CHP'nin programına yönelik doğrudan bir eleştiri geliştirmekten çok, partinin geçmiş performansına dayalı bir retorik üzerinden yapılmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde DP'nin 1950 seçimindeki stratejisi, CHP'nin uzun süren tek parti iktidarına karşı oluşan³⁹ hoşnutsuzluktan faydalanarak *halk tabanını genişletmek* ve özellikle ekonomik sıkıntılar üzerinden seçmen desteği kazanmak üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla eleştirinin en önemli odak noktası, CHP hükümetlerinin mali politikası olmuştur. DP, bu politikayı savurganlıkla suçlamakta, hükümetin mali kaynakları kötü yönettiğini iddia etmektedirler. Bilhassa Mahmut Celâl Bayar'ın son dönemde yaptığı konuşmada, *Marshall Yardımı olmasaydı*⁴⁰ Türkiye'nin mali açıdan iflas edeceği yönündeki iddiası, DP'nin CHP'ye yönelik eleştirilerini güçlendirmektedir. CHP'nin iktisadi politikalarının dış yardıma bağımlılığı ve bu yardımlar olmadan ülkenin büyük ekonomik zorluklar yaşayacağı iddiası, DP'nin CHP'ye yönelik saldırılarının merkezinde yer almakla birlikte bu retorik, CHP'nin kendi başına sürdürülebilir bir ekonomi politikası inşa edemediği yönünde bir eleştiri olmuştur.

DP, CHP'nin sunduğu vaatlerin seçmenlere yeni bir şey sunmadığını, ülkenin bu vaatleri daha önceki CHP hükümetlerinden de duyduğunu öne sürmektedir. Demokratların argümanı, CHP'nin vaat ettiği değişikliklerin ancak DP'nin iktidara gelmesiyle gerçek anlamda hayata geçirilebileceği

politikalarını biçimlendiren kanundur. MKK, bürokrasiye olağanüstü savaş ekonomisi yürütme yetkisi vermektedir. Savaşın bitmesiyle iktisadi kısıtlamalar kaldırılması yönünde 1945'te eleştirilmeye başlanmıştır. 1946-1950 yılları arasında yeni düzenlemelere gidilmiştir. DP iktidarında devamlılığını koruyan kanun 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası kaldırılacaktır. Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar, Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, cilt 2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 218-219, 402; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, cilt 2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 371-443; Koçak, *Uzlaşma: Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, cilt 5, 509-515; Oran, "1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Göreli Özerklik-2, Dönemin Bilançosu. 1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1, Dönemin Bilançosu", 388-391.

- 39 Kemal Karpat'a göre, Türk toplumunda kentli eşraf sınıfı ile varlıklı köylülerin çocukları zamanla elit zümreye dahil olmuştur. Bu süreçte dikey toplumsal hareketlilik artış göstermiş olsa da elitlerle geniş kitleler arasındaki mesafe daha da belirginleşmiştir. Karpat, özellikle aydınların benimsediği değerlerin, kendi toplumsal kökenlerinden ziyade içinde yer aldıkları yönetici elit yapısı tarafından şekillendiğini vurgular. Bu durum, aydınların ait oldukları sınıflardan koparak yeni bir kimliğe bürünmelerine yol açmıştır. Sonuç olarak kitle içinde, toplumsal yabancılaşma derinleşmiştir. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*, 64. Kemal Karpat, 14 Mayıs 1950 seçimleri, halkın 27 yıldır biriken hoşnutsuzluğunun bir yansıması olmuştur ifadelerine yer vermiştir. Karpat, *Türk Siyasal Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, 94. Toplumun siyasal elitlere yönelik memnuniyetsizliği, sadece ekonomik sıkıntılardan kaynaklanmamakta aynı zamanda uzun süreli iktidarın zamanla esnekliğini yitirerek durağanlaşması ve bu süreçte bürokratik-politik elitin geniş toplum kesimlerinden kopması da bu memnuniyetsizliğin belirleyici unsurlarından biri olmuştur. Bu yabancılaşma, sadece yönetenlerle yönetilenler arasındaki sosyal ve ideolojik mesafeyi artırmakla kalmamış, aynı zamanda siyasal temsil ve meşruiyet krizini de derinleştirmiştir.

- 40 1947 Truman doktrini kapsamında Marshall yardımı yapılmıştır. Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 141.

yönündedir. Bu söylem, seçmene *gerçek değişimi biz getiririz*⁴¹ mesajını güçlü bir şekilde vermeye çalışan bir stratejiyi yansıtmaktadır. Dolayısıyla CHP'nin uzun süredir iktidarda olması, Demokratlar tarafından doğal bir eleştiri noktası olarak kullanılmaktadır ve DP'nin buradaki avantajı, halkın uzun süredir CHP iktidarına karşı oluşan yorgunluğundan ve değişim arzusundan beslenmesi olarak değerlendirilebilir. CHP'nin vaatleri ne kadar geniş kapsamlı olursa olsun, Demokratlar bu vaatlerin yeni olmadığını, ülkenin mevcut iktidar altında bu noktaya gelene kadar uzun süredir hayal kırıklığına uğradığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla DP, CHP'nin programını içeriğinden çok, uzun yıllardır yönetimde olmasının yarattığı yıpranmışlık üzerinden eleştirmekte ve *yeni bir başlangıç* vaat eden bir söylemle seçmenlere hitap etmektedir. DP'nin stratejisi, doğrudan CHP programına olmamakla birlikte iktidar yorgunluğuna ve hükümetin mali yönetimdeki zafiyet iddialarına dayanmaktadır ve bu durum, CHP'nin programını eleştirmenin zorluğuna karşı geliştirilen, seçmene *değişim* ve *yeni bir umut* sunan ve halkın taleplerine doğrudan cevap veren pragmatik bir politika izlemek üzerine kurgulanmış bir yaklaşım olmuştur. DP, CHP'nin uzun süreli iktidarının ardından ortaya çıkan toplumsal yorgunluğu kullanarak yeni bir politik elit döngüsünün girişimi olarak sahneye çıkmakta ve eski vaatlerin boşa çıktığını öne sürerek meşruiyet alanı inşa etmeye çalışmıştır.

İngiliz diplomat;

DP'nin bu eleştirilerinin dışında, hedeflerinin temel bir şekilde rakiplerinininkine benzediğini vurgulamaya çalışmaktadır. Böyle yaparak, geçmişteki sert taktiklerinin seçmenlerin zihinlerinde yaratmış olabileceği kötü izlenimleri seçim öncesinde ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Mareşal Çakmak'ın cenazesi dolayısıyla İstanbul'daki gösteriler bağlamında, Bayar çok dengeli bir açıklamayla, hükümete devrimin kazanımlarını geri çevirmeye yönelik girişimlere direnme konusunda tam destek verdiğini ifade etmiştir.⁴²

DP, seçim öncesinde stratejik bir dönüşüm sergileyerek geçmişteki sert muhalif söylemlerinin yarattığı olumsuz algıyı yumuşatmaya çalışmış ve daha ılımlı bir imaj inşa etmeye yönelmiştir. Parti, hedeflerinin CHP politikalarıyla temelde örtüştüğünü vurgulama çabasıyla, seçmenler nezdinde daha geniş bir kabul görmeyi amaçlamış ve kendisini sadece mevcut hükümete alternatif değil, aynı zamanda devrimsel kazanımları koruyan bir aktör olarak

41 Demokratlar, kendilerini toplumu en iyi anlayan ve halk için en iyinin ne olduğunu bilen toplum mühendisleri olarak görüyorlar ve CHP'nin düştüğü *halk için, halka rağmen* prensibinde olduğu üzere anakronizme düşüyorlardı. Ahmad, 142-143.

42 FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950. Ayrıca konu hakkında İngiliz diplomat, 21 Nisan tarihli No. 108 sayılı raporuna bakılmasını tavsiye etmiştir.

konumlandırmıştır. Bu yaklaşım, özellikle halkın radikal değişimlere temkinli yaklaştığı bir dönemde, DP'nin siyasi meşruiyetini güçlendirmeyi ve halkın güvenini kazanmayı hedefleyen bir strateji olarak öne çıkmaktadır.

Mareşal Çakmak'ın cenazesi⁴³ dolayısıyla İstanbul'da düzenlenen gösterilerde DP lideri Celâl Bayar'ın, hükümete devrimin kazanımlarını koruma çabalarında tam destek verdiğini açıklaması, partinin devlet otoritesine ve inkılâp ilkelerine saygılı bir duruş sergilediğini göstermektedir. Bu açıklama, DP'nin yalnızca mevcut sistem içinde reform arayışında olduğunu ifade etmiş ve seçmenler nezdinde devrim karşıtı bir görüntü oluşturma önüne geçmeyi amaçlamıştır.

Noel Charles, Celal Bayar'ın ayrıca Başbakan Şemsettin Günaltay ile bir görüşme yaptığını ve bu konunun tartışıldığına dair bilgi verildiğini belirtmiştir. Bunun gibi çeşitli küçük işaretler bulunmasının yanı sıra son zamanlarda (Büyük Britanya) Orta Doğu Kara Kuvvetleri Başkomutanının ziyareti vesilesiyle Majestelerinin Büyükelçiliği'nde düzenlenen bir resepsiyonda, önde gelen muhalefet liderlerinden Fuat Köprülü'nün Devlet Bakanı'nın omzuna kolunu atarak fotoğraf çektiğini gözlemledim ifadesini kullanmıştır.⁴⁴

Celal Bayar'ın Başbakan Şemsettin Günaltay ile gerçekleştirdiği görüşme, DP'nin devlete yönelik daha yumuşak bir tutum benimsediğine dair güçlü bir mesaj verirken partiler arası gerilimi azaltan bir uzlaşma atmosferine işaret etmiştir. Benzer şekilde, DP'nin önde gelen isimlerinden Fuat Köprülü'nün bir devlet bakanıyla sıcak bir jestte bulunarak fotoğraf çekirmesi, siyasi kutuplaşmanın azaldığını ve DP'nin devletin mevcut yapısıyla uyum içinde çalışmaya hazır olduğunu gösteren sembolik bir adım olarak değerlendirilmiştir. DP'nin bu stratejik tutumu, partinin yalnızca hükümete alternatif olma konumundan çıkıp, halkın gözünde sorumlu ve uyum sağlayıcı bir siyasi güç olarak konumlanmasını hedeflediğini göstermektedir. C. Bayar'ın hükümete destek açıklaması, Köprülü'nün jestleri ve Başbakan ile yapılan görüşmeler, DP'nin kutuplaştırıcı bir dil kullanmaktan kaçındığını ve daha kapsayıcı bir söylem benimsediğini ortaya koymaktadır. Bu

43 Noel Charles'ın Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenaze töreninde yapılan gösterilerin değerlendirilmesinde; *...halkın ölen Mareşal'e duyduğu saygının bu kadar büyük bir kalabalığı sokağa çekmek için tek başına yeterli olduğuna inanmak güç. Göstericilerin büyük ölçüde rejime karşı bir düşmanlıkla hareket ettiğine dair çok az şüphe var. İstanbul'da yüksek yaşam maliyetine duyulan memnuniyetsizliğin de büyük bir rol oynadığı söyleniyor. Dini coşku veya fanatizmin de olaylarda rol oynadığı açık ve bu, Türkiye'de son zamanlarda dinin yeniden canlanmasına dair birçok işaretten sadece birisidir* olarak değerlendirilmiştir. FO 424/290, No. 108, RK 1851/2, No. 9, 1950.

44 FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950.

yaklaşım, DP'nin seçmenlere şu mesajı iletmesini sağlamıştır: *Biz, devrimsel kazanımları önemsiyoruz ve CHP ile temel hedeflerimizde örtüşüyoruz ancak biz, yönetimdeki aksaklıkları düzeltme kapasitesine sahibiz.* Bu söylem, partinin sorumlu bir muhalefet çizgisinde kalarak devletle uyum içinde çalışabileceğini ve yalnızca iç politikada değil, dış politika ve diplomasi konularında da etkili bir aktör olabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda DP'nin seçim öncesindeki stratejik hamleleri, uzlaşmacı ve ılımlı bir profil sergileyerek halk desteğini artırmayı hedefleyen bilinçli bir dönüşümü yansıtmaktadır ve dolayısıyla bu strateji, DP'yi yalnızca reform arayışında bir muhalefet partisi olarak değil, aynı zamanda devletin inkılâp kazanımlarına sadık ve yapıcı bir alternatif olarak konumlandırmıştır.

Seçim süreci yaklaşırken hem CHP hem de DP aday listelerini açıklamıştır ve Noel Charles, DP'nin aday listesinin özellikle güçlü ve tanınmış figürlerden oluşmasına dikkat çekmiştir. İngiliz diplomat,

Her iki parti de aday listelerini yayınlamıştır. Demokratların listesinde, Atatürk'ün bağımsızlık mücadelesinde yer alan arkadaşlarından, eski Başbakan ve Londra Büyükelçisi Rauf Orbay ve ünlü kadın yazar Halide Edip Adivar dahil olmak üzere etkileyici sayıda ulusal figür yer almaktadır. Ayrıca General Fuat Cebesoy da resmen DP'ye katılmış durumdadır. DP, ülkenin en yüksek yargı makamı olan Yargıtay Başkanı'nın partiden aday olduğunu belirtilmiş olsa da bu isim bir süre sonra geri çekilmiştir ifadelerine yer vermiştir.⁴⁵

Adayların, millî mücadele esnasında güçlü askerî figürler olmasının yanı sıra cumhuriyetin ilanı sonrası Atatürk'e muhalif kişilerin olması, DP'nin yeni bir başlangıç yapma isteğini göstermesinin dışında seçmen nezdinde güven kazanmaya yönelik stratejik adımları olarak gözükmektedir. Bununla birlikte dikkat çekici bir diğer gelişme olarak, yargıtay eski başkanı Halil İbrahim Özyörük'ün⁴⁶ DP'den aday gösterilmesi de hukuka ve devlet tecrübesine vurgu yapılarak seçmene meşruiyet ve güven mesajı taşımıştır. Ancak daha sonra adaylıktan çekilmesi ya da el çektirilmesi, DP içinde bazı dengelerin değişebileceğine işaret etmesi açısından önemlidir.

45 FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950. İlgili metinde, *11 Nisan tarihli No. 100 sayılı raporuma bakınız* ifadesi geçmektedir. FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950.

46 Halil İbrahim Özyörük, 1947'de Yüce Divan'da görev yapmış, 1950 seçimlerinde DP'den İzmir milletvekili seçilmiş ve Ali Fuat Cebesoy ile beraber Cumhurbaşkanı adayı olmasına rağmen Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı olması münasip görülmesi üzerine Adalet Bakanlığına getirilmiştir. Yargıtay Başkanlığı, "Halil İbrahim Özyörük", erişim 23 Aralık 2024, <https://www.yargitay.gov.tr/documents/acilisKonusma/1943-1944.pdf>.

DP'nin aday listeleri, İstanbul, İzmir ve Bursa gibi parti kalelerinde yoğunlaşmakta, mevcut bu durum da DP'nin gücünü özellikle büyük şehirlerde pekiştirmek istediğini göstermektedir. İngiliz diplomat, DP'nin aday ve bölgelerini tanımlarken *en tanınmış Demokrat liderler; çoğunlukla İstanbul, İzmir, Bursa gibi partinin güçlü kalelerinde adaydır ancak Ankara listesi çok güçlü görünmemektedir. Şu anda basın yasalarını ihlal ettiği için hapiste olan parti gazetesi Zafer'in editörü Mümtaz Fenik de buna dahildir* ifadelerine yer vermiştir.⁴⁷ Buna karşılık, Ankara'nın DP için güçlü bir merkez olarak öne çıkmadığı gözlemlenmektedir. Partinin yayın organı *Zafer Gazetesi*'nin editörü Hasan Mümtaz Faik Fenik'in⁴⁸ hapiste olmasına rağmen listede yer alması, DP'nin basın özgürlüğü ve ifade haklarına verdiği önemi vurgulamaya yönelik sembolik bir hamle olarak değerlendirilmiştir.

DP, kırsal nüfusa odaklanarak köylü sınıfını kazanmaya çalışırken şehirlerdeki güçlü adaylar ve muhafazakâr değerleri ön plana çıkararak geniş bir seçmen koalisyonu oluşturmayı başarmış, etkili lider figürlerle değişim mesajını kuvvetlendirmiştir.

Büyükelçi, CHP ile ilgili vurguladığı bir başka hususu şu sözlerle izah etmektedir:

Beklendiği gibi mevcut mecliste yer alan birçok CHP milletvekili aday gösterilmemiştir ancak mevcut hükümet üyelerinin hepsi yerlerini korumuştur. İl parti genel merkezleri, yerel bağlantıları olan adaylara öncelik göstermiş ve artık adayların sadece %30'unu aday gösterme hakkına sahip olan merkez örgütü, emrindeki yerlerden daha fazla adaya sahip olmuştur. Sonuç olarak, partinin seçilemeyen kıdemli üyeleri arasında bazı memnuniyetsizlikler ortaya çıkmış ve bazı istifalar gerçekleşmiştir. Genel olarak yeni meclisin yerel parti teşkilatlarının bir yansıması olacağı, daha canlı tartışmalar ve yer değiştirmelerle önceki meclisten daha zor yönetileceği düşünülmekte, özellikle sağ ve sol uçların daha açık bir şekilde belireceği öngörülmektedir.⁴⁹

47 FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950.

48 Hasan Mümtaz Faik Fenik (1905-1974), Türk basını ve siyaseti üzerinde önemli izler bırakmış bir gazeteci ve parlamenterdi. 30 Nisan 1946'da CHP Genel Sekreterliği'nin talebi üzerine, Faik Fenik'in Ulus gazetesindeki görevine son verildi. Bu kararın arkasındaki temel neden, Fenik'in 1945 yılında CHP içinde Celal Bayar ve arkadaşlarının başlattığı harekete yakın durmasıydı. 1950 genel seçimleri öncesinde DP, parti çizgisinde bir yayın organına ihtiyaç duydu. Bunun üzerine Celal Bayar, F. Fenik'i Ankara'ya davet ederek Zafer gazetesini kurma görevini verdi. Zafer gazetesi, DP'nin mesajlarını kamuoyuna iletmede önemli bir araç haline geldi. Fenik, 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde Ankara'dan milletvekili adayı olarak gösterildi. Seçimlerde DP'nin zafer kazanmasıyla birlikte, cezasının bitmesine yalnızca 11 gün kala serbest kaldı ve Türk siyasi tarihinde bir ilki gerçekleştirerek cezaevinden doğrudan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne giren ilk milletvekili oldu. Barış Özınan, "Mümtaz Faik Fenik", erişim 21 Kasım 2024, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mumtaz-faik-fenik-1905-1974/>

49 FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950.

Noel Charles'ın bahse konu ifadelerinden anlaşılacağı üzere CHP cephesinde, farklı bir tabloya dikkat çekmektedir. Pek çok mevcut milletvekili aday listesinde yer bulamazken hükümetin eski üyelerinin önemli bir kısmı listelerdeki yerlerini korumuştur. CHP'nin aday belirleme sürecinde yerel parti örgütlerinin etkisi, merkez örgütün tercihlerini aşarak yerel bağlantıları güçlü adaylara öncelik vermesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum, CHP içinde bazı kıdemli üyeler arasında hoşnutsuzluğa ve istifalara yol açmış olsa da parti listesinin daha temsili bir nitelik kazanmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu noktada, yeni meclisin önceki meclislere kıyasla daha fazla çeşitlilik ve temsil yeteneği barındıracağı açık olmasına rağmen bahse konu çeşitlilik, meclisin daha az yönetilebilir olmasına ve daha çok tartışmaya açık bir yapı kazanmasına da neden olabilir. Ayrıca, sağ ve sol arasında daha belirgin uçlar ortaya çıkabilir ve bu durum da meclisteki politik dinamikleri daha karmaşık hale getirebilir.

Büyükelçi, Eski Dışişleri Bakanı Dr. Rüştü Aras, bana bir gün önce Türkiye'de siyasetin Büyük Britanya'da olduğu üzere tam anlamıyla şekillenmediğini ve parti disiplininin henüz tam olarak oturmadığını söyledi. Bu nedenle, partilerden birisinin 40 yetenekli temsilci çıkarabilmesi durumunda geçmiş bağlılıklarına bakılmaksızın, yeni partiye doğru bir yönelim olacağını ifade etmiştir.⁵⁰

Eski Dışişleri Bakanı Dr. Rüştü Aras'ın da ifade ettiği üzere, Türkiye'de siyasi partilerinin henüz Birleşik Krallık'ta olduğu üzere kurumsallaşmış bir yapıya sahip olmaması ve parti disiplininin tam anlamıyla yerleşmemiş olması nedeniyle yetenekli kırk milletvekilinin bile mevcut siyasi dengeleri değiştirme potansiyeline sahip olmasına dikkat çekilmiştir. Bu değerlendirme, dönemin siyasal yapısında bireysel aktörlerin etkisinin kurumsal yapıların önüne geçebildiğini ve siyasal partiler arası rekabetin hâlâ kırılğan temeller üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Bu durum, seçmenlerin ve hatta meclis üyelerinin ideolojik bağlılıklarından çok, bireysel liyakate ve argümantasyon becerisine önem verebileceğini ortaya koyan bir perspektif sunmuştur.

İngiliz diplomat,

DP'nin büyük şehirlerde ve taşra merkezlerinde çok güçlü olduğu açıkça görülmektedir. DP'nin lider kadrosu, serbest seçimler yapıldığında partilerinin en azından küçük bir çoğunlukla zafer kazanacağından emin olduklarını büyük bir güvenle ifade etmeye devam etmektedir. İstanbul'daki ekibimden bir üye, İzmir bölgesindeki gezisinden döndüğünde, Antalya,

50 FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950.

Burdur, Isparta ve Denizli'deki taşra merkezlerinde Demokratların, koltukların en az %50'sini elde etme şansına sahip olduklarını rapor etti ancak başka yerlerde olduğu üzere Demokratların şehirlerdeki üstünlüğünün kırsaldaki CHP etkisi ve örgütlenmesiyle dengeleneceğini bildirdi. Güneyde, özellikle Mersin ve Adana'da Demokratlar, muhtemelen daha da güçlüdür ancak köylü oyu, tartışmasız en önemli faktördür görüşlerine yer vermiştir.⁵¹

Demokrat Parti'nin güçlü ulusal figürleri ve şehir merkezlerine odaklanmış stratejisi, CHP'nin yerel adaylara verdiği öncelik karşısında, siyasi mücadelenin büyük şehirlerdeki çekişmelere odaklanacağını işaret etmektedir. Bu durum, Türkiye siyasetinde merkez ve taşra arasında yeniden şekillenen bir dinamik yaratabilme olasılığını gündeme taşımaktadır. DP'nin büyük şehirlerde ve il merkezlerinde güçlü olduğu gerçeği, parti liderlerinin seçimlere yönelik özgüvenlerini pekiştirmektedir. Serbest seçimlerin düzenlenmesi halinde, DP'nin en azından küçük bir farkla galip geleceğine olan inanç, bu özgüvenin temelini oluşturmaktadır.

Büyükkelçinin ekibinin İzmir bölgesinde gezi tespitleri ve elde edilen geri bildirimlere göre yorumu; Antalya, Burdur, Isparta ve Denizli⁵² gibi önemli il merkezlerinde DP'nin çoğunluğu elde etme şansının yüksek olduğu ancak şehirlerdeki bu üstünlüğün, kırsal bölgelerde CHP'nin örgütlenme kabiliyeti ve etkisiyle dengelenebileceği vurgulanmıştır. Bilhassa Mersin ve Adana gibi güneydeki illerde, DP'nin daha da güçlü olduğu gözlemlenirken kırsal kesimdeki köylü oylarının seçim sonuçları üzerindeki belirleyici etkisine dikkat çekilmiştir.

Diğer yandan Noel Charles, kırsal kesimde yaşayanlar için;

Parti mücadelesinin farkında olmasına rağmen köylü bu mücadeleye ve anayasal reform gibi konulara çok az ilgi duymaktadır. Köylüyü gerçekten ilgilendiren şey, vergilendirmedir ancak köylü sadece muhafazakâr bir bakış açısına sahip olmakla kalmaz dolayısıyla rejimi desteklemeye meyillidir de aynı zamanda köy muhtarına, jandarma ve çeşitli devlet kurumlarının yerel temsilcilerine büyük ölçüde bağımlıdır. Bu kişilerin hepsi, Cumhuriyet Halk Partisi lehine nüfuzlarını kullanma olasılığı yüksektir. Muhalefet basını tarafından her zamanki belirsiz “baskı” suçlamaları yapılmaktadır

51 FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950.

52 1950 seçimleri sonrası bahse konu illerin partilere göre dağılımı şu şekildedir: Antalya'da DP: %64,7 CHP: %35,3, Burdur'da DP: 45.9 CHP: 22.3, Isparta'da DP: %59,9 CHP: %40,1, Denizli'de DP: %59,7 CHP: %40,3, İçel (Mersin) DP: %62 CHP: %37,1, Adana DP: %? CHP: %? Yüksek Seçim Kurulu, “1950-1977 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçim Sonuçları”, erişim 22 Aralık 2024, <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>.

ancak bu suçlamalar, DP'nin konuşmalarında desteklenmemiştir ve muhalefet bu noktada geçmişe göre daha fazla güvence altına alınmış ve rahat görünmektedir ancak nüfusun büyük kısmının yaşadığı küçük köylerde, birçok sakin okuma-yazma bilmemekte ve oy vermede yardıma ihtiyaç duyabileceği unutulmamalıdır ve bu engel olmadan bile, kime oy verdiklerini gizlemeleri zor olmalıdır diye görüşlerini aktarmıştır.⁵³

Farkında olmalarına rağmen kırsalda yaşayanlar için parti politikaları ve anayasa reformu gibi konular, genellikle ilgisiz ve soyut kalan konu başlıklarıdır. Kırsal bölgelerde yaşayan ve nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan köylülerin önemli bir kısmının okuma yazma bilmediği göz önüne alındığında, oy kullanma sürecinde yardıma ihtiyaç duyacakları açıktır ve bu durum, seçmenlerin oylarının gizliliğini sağlamayı zorlaştırabilir ve seçim sürecinin tarafsızlığını tehdit edebilecek bir unsur haline gelebilir. Seçimlerde, köylüler için önemli mesele vergilendirmedir ancak buradaki köy muhtarlarına, jandarmaya ve devletin çeşitli yerel temsilcilerine olan bağımlılık devreye girmektedir. Bu aktörlerin, CHP lehine nüfuzlarını kullanmaları muhtemeldir ve köylülerin oy verme davranışını etkileyebilecek güçtedir. Köylülerin siyasete yönelik ilgi düzeyi, daha muhafazakâr bir bakış açısına sahip olmalarına ve devletin baskı mekanizmalarından doğrudan etkilenmelerine rağmen rejim lehine otomatik bir eğilimde olmadıklarını göstermektedir ama yerel otoritelere olan bağımlılıkları, CHP'nin kırsal bölgelerdeki etkisini artırabilecek kritik bir faktördür. DP'nin şehir merkezleriyle CHP'nin kırsal hakimiyeti arasındaki bu denge, seçim sonuçlarını şekillendirecek temel mücadeleyi ortaya koymaktadır.

DP'nin güçlü olduğu şehirlerdeki oy potansiyelinin kırsaldaki CHP etkisiyle dengelenmesi, seçmenlerin kararlarını yönlendiren dinamiklerin farklılığını göstermektedir. Köylülerin ekonomik endişeleri, muhafazakâr eğilimleri ve devletin yerel temsilcilerine olan bağımlılıkları, seçim sonuçlarını öngörmeyi zorlaştırmaktadır. Bu noktada, DP'nin kırsal bölgelerde etkili bir örgütlenme sağlayarak CHP'nin üstünlüğünü dengelemesi gerekecektir. Diğer taraftan, köylülerin oy kullanma sürecindeki zorlukları ve baskı altındaki durumları, seçimlerin tarafsızlığını sorgulatan faktörler arasında yer almaktadır. Sonuç olarak, DP şehirlerdeki avantajını korurken kırsal kesimde CHP'nin güçlü devlet yapılarıyla olan bağları, seçim mücadelesinin merkezini oluşturacaktır. Cari bu durum, Türkiye'de siyasal alanın hem şehirlerde hem de kırsal kesimde birbirinden farklı dinamiklerle şekillendiğini, köylü oylarının seçimlerdeki kritik önemini bir kez daha gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

53 Akademik Çalışmalar FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950.

Diğer yandan muhalefet basınının zaman zaman dile getirdiği *baskı* suçlamaları olmasına rağmen dikkat çeken bir nokta, DP liderlerinin bu tür suçlamaları, son günlerde dillendirmemiş olması muhalefetin geçmişe göre daha güvence altında görüldüğünü göstermektedir.

İngiliz diplomat Noel Charles, *Türkiye 'de Durum, Mareşal Çakmak'ın Cenazesinde Gösteriler* isimli raporunu, İngiliz Dışişlerini bilgilendirmek amacıyla daha önce (21 Nisan 1950) bildirmesine⁵⁴ rağmen seçimler öncesinde yeniden gündeme getirmiştir.

İngiliz diplomat;

Mareşal Çakmak'ın cenazesi sırasında gerçekleşen gösterilerin, hükümetin durumunu etkilediğini düşünmüyorum. Ayrıca, bu olayların Millet Partisi'ne fayda sağlaması da olası görünmemekle birlikte Millet Partisi, bu durumdan faydalanmaya çalışmış ve Mareşal'in eşini partiden aday göstermiştir. Millet Partisi, yalnızca yirmi iki seçim bölgesinde aday göstermektedir ve yeni mecliste güçlerinin on iki sandalyeden fazla olmasını beklemiyorum. Seçimlerde, birkaç küçük parti de aday göstermektedir ancak etkileri önemsizdir ifadelerine yer vermiştir.⁵⁵

Mareşal Fevzi Çakmak,⁵⁶ 10 Nisan 1950 tarihinde vefat etmiş, 12 Nisan'da cenaze namazının Beyazıt Camii'nde kılınmasını müteakip Eyüp'te bulunan aile kabristanına defnedilmesi için resmî cenaze töreni için hazırlıklar tamamlanmıştır. 10 Nisan'da Mareşal'in ölüm haberini öğrenilmesine rağmen devlet radyosunun müzik yayınlarına kaldıkları yerden devam etmesi, bazı kesimler tarafından cenazeye saygısızlık olarak değerlendirmiş ve gösteriler düzenlenmiştir. Bilhassa üniversite öğrencilerinin duyarlılık göstermesi üzerine ertesi gün, radyo yayınlarına ara verilmiştir. 10 Nisan akşamı radyoevi ve İstanbul'un çeşitli yerlerinde başlayan gösteriler, 11 Nisan'da da devam etmiş ve birçok kişi gözaltına alınmıştır. Beyazıt Camii'nde 12 Nisan 1950'de Mareşal Çakmak'ın cenaze namazı, 300 bin civarında yüksek bir katılımlla kılınmıştır. Cenazenin top arabasına konmasında görevli askerleri engelleyen

54 FO 424/290 No. 108. RK 1851/2 No. 9. 1950.

55 FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950.

56 Mareşal Fevzi Çakmak, 12 Ocak 1876'da İstanbul'da doğmuş, askerî okullarda tahsil gördükten sonra Osmanlı ordusunun çeşitli kademelerinde görev almıştır. Fevzi Çakmak, 1919'da Osmanlı ordusunda Genelkurmay Başkanı olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nın başlaması üzerine 27 Nisan 1920'de Ankara'ya gelmiş II. İnönü Savaşı'nda başarılarından dolayı Orgeneralliğe yükseltilmiş, Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz'da gösterdiği başarıları sebebiyle 3 Eylül 1922'de TBMM'nin tarafından Mareşalliğe terfi ettirilmiştir. 12 Ocak 1944 tarihine kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin Genelkurmay Başkanlığı görevini yürütmüş, emekli olmasının ardından 1946'da muhalefet kanattan siyasete girmiş olması CHP'de kırılganlığa neden olmuş, 10 Nisan 1950'de hayata gözlerini yuman Çakmak, Eyüp Sultan Mezarlığında defnedilmiştir. Hacı Veli Gök, "Mareşal Fevzi Çakmak'ın Vefatı'nın Türk Basınına Yansıması ve Radyoevi Hadisesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 35, (2021): 148.

bazı gençler, askerlerle de arbede yaşamış ve cenazeyi eller üzerinde taşımışlar, bandonun matem marşı çalmasını da engellemişlerdir. Planlanan cenaze merasimi yapılamamış, vali karışıklık üzerine merasimin sona erdiğini bildirmiştir. Cenaze alayının, geçiş güzergahında bazı öğrenciler ve CHP'liler arasında sürüşmeler yaşanmış, Mareşal'ın naaşı Eyüp'te defnedilmiştir. Yaşanan gerginliklerle ilgili genel kanı, Fevzi Çakmak'ın yaşamının son zamanlarında CHP'ye muhalif bir duruş sergilemesi nedeniyle CHP'nin dolayısıyla hükümetin kırılganlığının olmasıdır. Fevzi Çakmak'ın cenazesine gerekli hürmetin gösterilmemesi zaten gergin olan toplumsal kesiminin tepki göstermesine neden olmuş, İstanbul'da bulunan bazı üniversite öğrencilerine Ankara'dan gelen öğrencilerinde katılımıyla protestocu grup, büyük bir kitleye dönüşmüştür. Gözaltına alınan şahıslardan da anlaşılabileceği üzere bazılarının tahrik amaçlı olay mahalinde bulunduğu tespit edilmiştir.⁵⁷

Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenaze töreninde yaşanan gösterilerin, CHP'nin seçimlere yönelik umutlarına önemli bir etki oluşturmadığı büyükelçinin raporunda belirtilmekle birlikte gösterilerin siyasi arenada önemli yankılar uyandırdığı ortadadır. Millet Partisi, Mareşal Çakmak'ın eşini parti adayı olarak göstererek bu durumdan yararlanmaya çalışmasına rağmen Millet Partisi'nin geniş bir seçmen tabanına sahip olmadığı, büyükelçinin raporunda özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca, yeni mecliste Millet Partisi'nin gücünün sınırlı kalacağı, muhtemelen bir düzine sandalyeden fazla koltuk kazanamayacağı belirtilmiştir.⁵⁸ Diğer küçük partilerin ise seçim sürecinde aday göstermiş olsalar da büyük ölçüde marjinal kalacağı ve genel sonuçlar üzerinde belirleyici bir etki oluşturamayacağına dikkat çekilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'de iki ana siyasi aktör olarak CHP ve DP arasındaki rekabetin belirleyici olacağı bir seçim tablosunu çizilmiştir.

Raporun devamında İngiliz diplomat;

İstanbul'daki olaylara ilişkin soruşturmalar devam etmekte ve basında “seyyar satıcılar, akrobatlar ve işçiler” olarak tanımlanan göstericilerin yargılanması başlamıştır. Gözaltına alınan öğrencilerden bazıları serbest bırakılmıştır. Polisin yaptığı soruşturmada, gösterilerin yıkıcı unsurlar tarafından doğrudan kışkırtıldığına dair herhangi bir kanıt bulamamıştır. Hükümet, durumdan etkilenmiştir ancak ülkenin çeşitli yerlerinde, “komünist” veya “gerici” faaliyetler hakkında gelen raporlara rağmen

57 Gök, “Mareşal Fevzi Çakmak'ın Vefatı'nın Türk Basınına Yansıması ve Radyoevi Hadisesi”, 131-148.

58 Millet Partisi, 1950 Türkiye Genel Seçimlerinde 1 milletvekili (Yusuf Hikmet Bayur) çıkarmıştır. Yüksek Seçim Kurulu, “1950-1977 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçim Sonuçları”, erişim 22 Aralık 2024, <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>. DP'ye göre dini hassasiyetlerle 1948'de kurulan Millet Partisi'ne 1950 seçimleri sonrası artık ihtiyaç yoktu. Çünkü DP, dini faaliyetleri serbestleştirecek ve manevi ihtiyaçları karşılayan kanunları çıkaracaktı. Haziran 1941'den beri Türkçe okunan ezan, 16 Haziran 1950'de yeniden Arapça okunmaya başlamıştı. Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 143.

hükümetin paniğe kapılmadığı ya da baskıcı önlemlere başvurma eğilimi göstermediği açıktır ifadelerini kullanmıştır.⁵⁹

İstanbul'daki olaylara ilişkin devam eden soruşturmalar ve göstericilerin yargılanma süreci, hükümetin duruma karşı sergilediği soğukkanlı yaklaşımı yansıtmaya açısından önemlidir. Siyasi atmosferin gergin olduğu bu dönemde, toplumsal huzursuzlukların hükümet üzerindeki etkisi ve hükümetin bu olaylara karşı izlediği politika analiz edilmiştir. Basında, gösterilere katılanların seyyar satıcılar, akrobatlar ve işçiler olarak tanımlanması, eylemlerin daha çok ekonomik sıkıntı çeken alt sınıflardan kaynaklandığını göstermektedir. Bahse konu tanımlama, olayların halkın ekonomik ve toplumsal memnuniyetsizliğinden beslendiğine işaret etmektedir. Gözaltına alınan öğrencilerin bazılarının serbest bırakılması, olayların gençlik hareketleriyle de bağlantılı olduğunu ancak kapsamlı ve organize bir hareketten ziyade *düzensiz bir toplumsal tepki* niteliği taşıdığını göstermektedir. Polisin gösterilerin yıkıcı unsurlar tarafından doğrudan kısıktıldığına dair kanıt bulamaması, olayların daha çok kendiliğinden gelişen toplumsal huzursuzluklar olduğunu ortaya koymaktadır. Olayların, hükümet üzerinde psikolojik ve siyasi bir etki yarattığı ifade edilmesine rağmen etkinin paniğe dönüşmediği vurgulanmaktadır. Hükümet, olaylara karşı baskıcı ve ani tepkiler yerine daha itidalli bir yaklaşım benimsemiştir. Bu durum hem uluslararası kamuoyuna hem de iç kamuoyuna yönelik bir güven verme çabası olarak yorumlanabilir. Dönemin siyasal söylemlerinde, toplumsal olaylar genellikle *komünist* veya *gerici*⁶⁰ faaliyetlerle ilişkilendirilmesine rağmen ilgili olayda hükümetin bu tür suçlamaları destekleyecek bir kanıt bulamaması, toplumsal huzursuzlukların ideolojik değil ekonomik ve sosyal nedenlere dayandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, DP'nin ve muhalefetin eleştirilerini destekleyebilecek bir sonuçtur çünkü hükümetin aşırı merkezîyetçiliği ve ekonomik sıkıntılar gibi somut sorunlar, muhalefet tarafından hükümete karşı güçlü bir argüman olarak kullanılmaktadır. Bu olayların etkisi, seçim sonuçlarını doğrudan belirlemekten ziyade, muhalefetin daha güçlü bir duruş sergilemesine ve CHP'nin zayıflıklarının daha görünür hale gelmesine katkı sağlamıştır.

Diğer yandan N. Charles,

Cumhurbaşkanı, yakın zamanda bana seçimlerin gerçekleştirilme biçiminin sorumluluğunu üstlendiğini söyledi. Hangi taraf kazanırsa kazansın gerçek demokrasi biçimini uygulamak istediğini ve CHP'nin muhalefette

59 FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950.

60 Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesinde çıkan hadiseler, *gericilik* meselesini yeniden gündeme getirmiştir. Gök, "Mareşal Fevzi Çakmak'ın Vefatı'nın Türk Basınına Yansıması ve Radyoevi Hadisesi", 148.

olması halinde dahi iktidardaki partiye ülke çıkarları doğrultusunda hükümeti sürdürmesi için her şekilde yardım edeceğini ifade etti. Bu ifade, neredeyse on iki yıldır, özellikle de bu dönemin çoğu tek parti sistemi altında gerçekleşmiş bir ülkede diktatör olan kişinin ağızından duymak dikkate değer bir söylemdir. Cumhurbaşkanı'nın takipçileri, Hükümet ve Muhalefet artık hep birlikte Türkiye'de daha gelişmiş bir demokrasi biçiminin kurulma zamanının geldiğini ilan etmektedir ifadelerine yer vermiştir.⁶¹

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1950 seçimleri öncesi raporda dile getirdiği ifadeler,⁶² Türkiye'nin çok partili sisteme geçiş sürecinde demokratikleşme iradesinin en üst düzeyde temsil edildiğini göstermektedir. İnönü'nün bu açıklamaları, dönemin siyasal atmosferinde önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Cumhurbaşkanı İnönü'nün, seçimlerin *gerçek demokrasi biçiminde* gerçekleştirileceğine dair vurgusu, seçim sürecinin adil ve özgür bir ortamda yapılacağına dair güvence vermektedir. Bu durum, kamuoyunda iktidarın seçim sonuçlarını manipüle etmeyeceği izlenimi uyandırarak seçmenlerin *özgür iradeleriyle oy kullanmalarını* teşvik etmiştir. İnönü'nün, *CHP muhalefette olursa iktidardaki partiye her şekilde yardımcı olacağı* ifadesi, muhalefetin varlığını ve demokratik sistemin sürekliliğini benimseyen bir siyasal olgunluğu göstermektedir. Bu durum, DP ve diğer muhalefet partilerinin güvenilir ve meşru bir seçim yarışına katılmasını sağlama amacını taşımaktadır. İnönü'nün açıklamaları, DP gibi muhalefet partilerinin *seçimlerin adil yapılmayacağı* iddialarına karşılık, bu kaygıları büyük ölçüde hafifletmiştir. Bilhassa 1946 seçimlerindeki *açık oy, gizli tasnif* sistemi nedeniyle yaşanan güvensizlik, DP tabanında büyük bir öfke yaratmasına rağmen yeni dönemde İnönü'nün açıklamaları, DP'nin seçime katılımını ve halkın sandığa güvenini artırarak seçim sürecinin meşruiyetine katkı sağlayarak seçim güvenliği algısını sağlamlaştırmıştır. İnönü'nün açıklamaları, CHP iktidarının *demokratik bir yarışa açık olduğunu* göstermiştir. Bu tutum, CHP'nin uzun süren tek parti yönetimine karşı tepki duyan halk kesimlerinde, *iktidarın değişebileceğine dair bir umut* ve güven oluşturarak DP'nin oy tabanını genişletmiş ve muhalefete alan açmıştır.

İnönü'nün seçimlere yönelik tutumu, DP'nin seçimlere katılımını kolaylaştırmış ve meşruiyet kazanmasına katkıda bulunmuştur. İnönü'nün sözleri, DP'nin seçim kampanyasında kullanabileceği *iktidar değişiminin mümkün olduğu* argümanını güçlendirirken CHP'ye karşı biriken

61 FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950. İngiliz diplomat Noel Charles, *bu raporun bir kopyasını İngiliz Orta Doğu Ofisi'ne gönderiyorum. Saygılarımla, Noel Charles* ifadesiyle raporunu son vermiştir. FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, 1950.

62 Feroz Ahmad, parti-devlet bürokrasisinin önemli isimlerinden birisi olan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1945 geldiğinde çok partili rejimini kurulmasında liderlik etmesi gerektiğine karar verdiğine dikkat çekmiştir. Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 134.

memnuniyetsizliği DP lehine yönlendirmiştir. CHP'nin demokratik bir seçim ortamı sunduğu imajı, DP'nin *halkın partisi* söylemiyle birleşerek iktidarın değişmesine yönelik geniş bir toplumsal beklenti yaratmış ve DP'nin seçim avantajına dönüşmüştür. Bu açıklamalar, Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçiş sürecinin barışçıl ve meşru bir şekilde gerçekleşmesine olanak tanımış, siyasi dönüşümün önemli bir parçası olmuştur.

Cumhurbaşkanı, seçimlerin gerçekleştirilme biçiminin sorumluluğunu üstlenmesi ve *hangi taraf kazanırsa kazansın*⁶³ gerçek demokrasi biçimini tesis etme arzusunu dile getirmesi, Türkiye'nin siyasi olgunlaşma sürecinde önemli bir dönüm noktası olarak görülmelidir. On iki yıl boyunca ülkeyi neredeyse tek başına yönetmiş bir liderin, muhalefetin iktidara gelmesi durumunda bile devletin çıkarları doğrultusunda işbirliği yapacağını belirtmesi, politik hayatın dönüşümüne dair güçlü bir sinyaldir. Bahse konu söylem, Türkiye'nin demokrasiye doğru attığı kararlı bir adımı temsil etmekle birlikte Batı demokrasileri yönünde önemli bir adımdır. Cumhurbaşkanı'nın uzlaşmacı tutumu, takipçileri ve parti çevreleri tarafından da hızla benimsenmiş gibi görünmektedir. Artık hem hükümet hem de muhalefet, Türkiye'de daha gelişmiş bir demokrasi biçiminin kurulma zamanının geldiği konusunda fikir birliğine varmıştır. Söylemin etkisi, siyasi rekabetin daha sağlıklı ve yapıcı bir zeminde sürdürülebileceğine dair umutları artırmakta ve Türkiye'nin siyasi geleceğine ilişkin olumlu bir perspektif sunmaktadır. Muhalefetle hükümetin birleştiği ortak zemin, demokratik sürecin derinleştirilmesi yönünde olurken ülkedeki siyasi atmosferi yumuşatmış ve halkın siyasi katılımını da güçlendirmiştir.

Pareto'ya göre, toplumda egemen olan elit sınıf zamanla etkinliğini yitirir ve yerini yeni bir elit gruba bırakır ancak bu değişim, sistemin özünü değil, sadece görünümünü dönüştürür. Burada Cumhurbaşkanı'nın açıklaması, CHP'nin iktidar elitinden muhalefet elitine geçişine hazırlık niteliği taşımakta; bu geçişin “yumuşak” ve sistem içi olacağı mesajıyla eski elitin meşruiyetini koruma stratejisini yansıtmaktadır. Yani, değişen sadece aktörlerdir; egemenliğin biçimi değildir. Michels'e göre ise her politik örgüt, zamanla kaçınılmaz biçimde kendi içinde bir azınlık grubun denetimine girer ve bu grup çıkarlarını korumak için sistemi denetim altında tutar.

63 Halkın gözünde sistemin adillğine ve devletin tarafsızlığına olan inancı pekiştirmek için kullanılmaktadır. Bu söylem, kitlelerin yeni düzene geçişi gönüllü kabul etmesini sağlayarak hegemonik rızanın yeniden üretilmesine hizmet etmiştir.

Sonuç

Büyük Britanya'nın Ankara Büyükelçisi Noel Charles'ın 4 Mayıs 1950 tarihinde gizli ibareli olarak kaleme aldığı rapor, yaklaşan genel seçimler öncesinde Türkiye'deki iç siyasi durumu kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Raporda, iki ana siyasi parti olan Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasındaki politik farklılıklar ve stratejiler detaylı bir biçimde değerlendirilmiş, ayrıca Millet Partisi hakkında da bilgilere yer verilmiştir.

Metin içeriği ve diplomatik üslup açısından, metinde taraflar arasında açık bir ayrım yapılmaktan kaçınılmış hem CHP hem de DP'nin politikaları ve stratejileri nesnel bir dille aktarılmıştır. Taraf tutma izlenimi yaratacak ifadelerden özellikle kaçınılmış, olaylar ve argümanlar dengeli bir şekilde ele alınmıştır. Görüşler ve analizler, gözlem ve raporlara dayandırılarak sunulmuş, daha önce gönderilen raporlara da atıfta bulunulmuştur. Metinde, olayların güncel durumu yanı sıra gelecekteki olası etkilerini de yer verilmiştir. Dolayısıyla rapor, tarafsız ve analitik bir tutum sergileyerek politik ve sosyolojik açıdan kapsamlı bir değerlendirme sunmuştur.

Raporda argümanların sunumu, politik farklılıkların sınırlı düzeyde oluşu, köylü oylarının belirleyici rolü, CHP'nin uzun süredir iktidarda olmasının yarattığı memnuniyetsizlikleri, DP'nin stratejisi ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün demokratik ilerlemeleri önceleyen bakış açısı temelinde şekillendirilmiştir. Belgede, iki parti arasındaki politik farklılıkların oldukça minimal olduğu, farklılıkların ise daha çok vurgular ve öncelikler üzerinden ortaya çıktığı savunulmaktadır. Bu durum, seçmenlerin tercih yaparken zorlanabileceği ve partilerin kendilerini farklılaştırmakta güçlük çekebileceği fikrine dayanmaktadır. Rapor, kırsal oyların seçimlerde belirleyici faktör olduğunu vurgularken CHP'nin köylü nüfusa yönelik vaatlerine ve köy muhtarları ile jandarmanın etkisine dikkat çekmektedir. Raporda ayrıca, DP'nin büyük şehirlerdeki güçlü konumları ile kırsal bölgelerdeki zayıflıkları arasındaki fark analiz edilerek partinin seçim stratejisinin potansiyel zorlukları ele alınmıştır.

CHP'nin anayasa reformu önerisi, metnin ana odak noktalarından biridir. Reform, batı demokrasisi ilkelerine uygun olarak rejimi güçlendirme amacı taşımasına rağmen teknik ve uzun vadeli bir politika değişikliğini ifade etmesi bakımından DP'nin reformu *gereksiz bir oyalama* taktiği olarak gördüğüne vurgu yapılmıştır. Bahse konu tartışma, Türkiye'nin siyasi sisteminin daha demokratik bir yapıya kavuşması konusunda iki partinin farklı yaklaşımlarının olduğunu düşündürmekten ziyade DP, CHP'nin anayasa reformunu ortaya atarak acil sorunların çözümüne öncelik vermemesini eleştirmiştir. DP'nin bahse konu eleştirisi, halkın somut ekonomik ve sosyal

çözümlere odaklanmasını sağlamak için etkili bir taktiktir. DP'ye göre, CHP anayasa reformunu seçmene bir vizyon sunmak ve muhalefeti eleştirilere açık bırakmamak için gündeme getirmektedir. Bu da reformun, bir tür *siyasi manevra* olduğu algısını yaratmıştır.

DP, CHP'nin mali politikalarını savurganlık olarak eleştirmesi ve Marshall Yardımı olmasaydı ülkenin iflas edebileceği iddiası, ekonomik meselelerin seçimlerdeki önemine dikkat çekmesi açısından önemlidir. Bu eleştiriler, iki parti arasındaki iktisadi politika farklılıklarını ortaya koyarken seçmenlerin iktisadi duruma olan hassasiyetine de işaret etmiştir. DP, Marshall Yardımı gibi dış desteklerin varlığına rağmen iktisadi sorunların devam ettiğini öne sürerek CHP'nin yönetim becerilerini sorgulatarak iktisadi yetersizliklerin söylemsel kullanımını öne çıkarmıştır.

Cumhurbaşkanı İnönü'nün seçimlerin adil bir şekilde gerçekleştirilmesi konusundaki taahhüdü ve her iki partinin daha gelişmiş bir demokrasi biçimi kurma konusundaki ortak duruşu, Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Mevcut durum, belgenin Türkiye'nin siyasi evriminde önemli bir dönüm noktasına işaret emesi açısından önemlidir.

Rapor, siyasal rekabetin yalnızca politika içerikleri üzerinden değil, aynı zamanda meşruiyet mücadelesi, siyasal elit arayışı ve ideolojik rıza üretimi gibi yapısal unsurlar üzerinden yürüdüğünü gösterir. Üç kuram birlikte okunduğunda, Türkiye'de 1945-1950 arası siyasal dönüşümün sadece yeni vaatler üzerinden olmasının dışında politik elitin dönüşümü ve hegemonya savaşları bağlamında da şekillendiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'de 1945-1950 arası dönem sadece bir siyasal değişim değil, aynı zamanda *hegemonik rıza üretimi, elit stratejilerinin dönüşümü ama oligarşik sürekliliği* yansıtan bir dönem olarak ele alma olanağı sunmaktadır.

Rapor, Türkiye'deki yaklaşan genel seçimlerdeki siyasi atmosferi ve iç politik dinamikleri derinlemesine analiz eden bir değerlendirme sunmuştur. Retorik üslup, tarafsız ve analitik olup argümanlar detaylı ve tutarlı bir şekilde sunulmaktadır. Seçimlerin sonucunu etkileyecek kritik faktörler ve partilerin stratejik hamleleri, siyasi bağlamda dikkate değer bir şekilde ele alınmıştır. Bu durum raporun, Türkiye'deki seçimlerin hem yerel hem de uluslararası düzeyde ne kadar karmaşık ve önemli olduğunu anlamaya yardımcı olmaktadır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

- FO 424/290, No. 7, RK 1011/1 No. 1, Turkey: Annual Review For 1949, January 4, 1950.
- FO 424/290, No. 63, RK 1015/2, No. 5, Condition in Turkey, March 1, 1950.
- FO 424/290, No. 108, RK 1851/2, No. 9, Situation in Turkey, Demonstrations at the Funeral of Marshal Cakmak, April 21, 1950.
- FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11, The Position of Turkish Political Parties Prior to the General Election, May 4, 1950.

II. Araştırma Eserler

- Ahmad, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, çeviren Sedat Cem Karadeli, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Türkçesi Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal Yayınları, 1995.
- Alpay, Yalın ve Emre Alkin. *Olaylarla Türkiye Ekonomisi: Yirminci yüzyıl Türkiye Ekonomi Tarihi*. İstanbul: Humanist, 2020.
- Aslandaş, Alper Sedat ve Baskın Bıçakçı. *Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- Bekmen, Ahmet, *Siyaset Sosyolojisi Siyasallaşmanın Alanları, Özneleri ve Araçları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2024.
- Boratav, Korkut, *İktisat Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980*. İstanbul: İmge Kitapevi, 2005.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. İstanbul: İmge Kitapevi, 2005.
- Findley, Carter V., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babıâli 1789-1922*, çeviren Ercan Ertürk, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.

- Fontana, Benedetto, *Hegemonya ve İktidar: Gramsci ve Machiavelli Arasındaki İlişki Üzerine*. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2013.
- Gramsci, Antonio, *Hapishane Defterleri I*. Editör Joseph A. Buttigieg, Türkçesi Ekrem Ekici, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2011.
- Gramsci, Antonio, *Modern Prens*, çeviren Betül Parlak, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024.
- Heper, Metin, *Türkiye’de Devlet Geleneği*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018.
- Huntington, Samuel P., *Political Order in Changing Societies*. London: Yale University Press, 1973.
- Karpat, Kemal H., *İslam’ın Siyasallaşması: Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*, çeviren Şiar Yalçın, İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Karpat, Kemal H., *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, çeviren Ceren Elitez, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Karpat, Kemal H., *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Karpat, Kemal H., *Osmanlı’dan Günümüze Elitler ve Din*, çeviren Güneş Ayas, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Kaynar, Mete Kaan ve Nurettin Kalkan. *Cumhuriyet Dönemi Partiler Seçimler Beyannameler (1923-1980)*. Ankara: TBMM Basımevi, 2022.
- Keyder, Çağlar, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Koçak, Cemil. *CHP İktidarının Sonu: Türkiye’de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, cilt 6, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Koçak, Cemil. *Dönüşüm: Ordu, Din, Hukuk, Ekonomi ve Politika, Türkiye’de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, cilt 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Koçak, Cemil. *İkinci Parti: Türkiye’de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Koçak, Cemil. *İktidar ve Demokratlar, Türkiye’de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Koçak, Cemil. *Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

- Koçak, Cemil. *Uzlaşma: Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sisteminin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, cilt 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Kongar, Emre, 21. *Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001.
- Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Michels, Robert, *Siyasi Partiler: Modern Demokrasideki Oligarşik Eğilimlerin Sosyolojik İncelemesi*, çeviren İmre Sipahi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Pareto, Vilfredo. *The Mind and Society: Non-Logical Conduct*, Volume I, New York: Harcourt, Brace and Company. 1916.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. *İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, cilt I, İletişim, İstanbul, 2014.
- Tezel, Yahya S., *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Timur, Taner, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: İmge Kitapevi, 2003.
- Oran, Baskın, “1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Görelî Özerklik-2, Dönemin Bilançosu. 1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1, Dönemin Bilançosu”, *Türk Dış Politikası*, cilt I, Editör Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Yalman, Galip L., Hegemonya Projeleri Olarak Devletçilik, Kalkınmacılık ve Piyasa, *Liberalizm, Devlet, Hegemonya*, Derleyen E. Fuat Keyman, İstanbul: Everest Yayınları, 2002.
- Zürcher, Erik J., *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

III. Makaleler

- Batır, Betül, “British Ambassador Noel Charles and Turkey's Agenda (1949-1951)”, *Journal of Anglo-Turkish Relations* 1, 2 (2020): 56-76.
- Gök, Hacı Veli, “Mareşal Fevzi Çakmak'ın Vefatı'nın Türk Basınına Yansıması ve Radyoevi Hadisesi”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 35, (2021): 125-154.
- Uzman, Nasrullah, “II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi”, *Gazi Akademik Bakış* 11, 22 (2018): 117-142.
- Yıldırım, Sinan, “1950 Seçimleri ve Propaganda”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 6, (2004): 131-157.

Kurban, Vefa, “1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* XIV, 28 (2014): 253-282.

IV. Elektronik Kaynaklar

Ezer, Feyzullah. “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu.” erişim 28 Kasım 2024, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ciftciyi-topraklandirma-kanunu/>

İnan, Süleyman. “12 Temmuz Beyannamesi”, erişim 25 Kasım 2024, www.ataturkansiklopedisi.gov.tr.

Resmî Gazete. Kanun No: 4753 Sayı: 6032, Yayınlanma Tarihi: 15 Haziran 1945, erişim 11 Aralık 2024, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc032/kanuntbmmc032/kanuntbmmc03205618.pdf.

Resmî Gazete. Kanun No: 5618 Sayı: 7467, Yayınlanma Tarihi: 27 Mart 1950, erişim 11 Aralık 2024, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc032/kanuntbmmc032/kanuntbmmc03205618.pdf.

Sir Noel Hughes Havelock Charles. erişim 30 Eylül 2024, https://en.wikipedia.org/wiki/Noel_Charles.

Olgun, Kenan. “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları.” erişim 22 Aralık 2024, <https://atamdergi.gov.tr/tammetin/99&turkenanolguntext>

Özinan, Barış. “Mümtaz Faik Fenik.” Atatürk Ansiklopedisi, erişim 21 Kasım 2024, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mumtaz-faik-fenik-1905-1974/>

Yargıtay Başkanlığı. “Halil İbrahim Özyörük.” erişim 23 Aralık 2024, <https://www.yargitay.gov.tr/documents/acilisKonusma/1943-1944.pdf>.

Yüksek Seçim Kurulu. “1950-1977 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçim Sonuçları.” erişim 22 Aralık 2024, <https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>.

Yüzyılın Göstergeleri. Türkiye İstatistik Kurumu, erişim 21 Kasım 2024, <https://dps.tuik.gov.tr/index.php/s/Ykhvqq5bn7xSQtl#pdfviewer>.

EKLER

EK I: Noel Charles'ın 4 Mayıs 1950'de Büyük Britanya Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği “Genel Seçimler Öncesi Türk Siyasi Partilerinin Konumu” başlıklı raporu. FO 424/290, No. 121, RK 1017/5, No. 11.

RK 1017/5	No. 11
THE POSITION OF TURKISH POLITICAL PARTIES PRIOR TO THE GENERAL ELECTIONS	
<i>Sir N. Charles to Mr. Younger (Received 8th May)</i>	
(No. 121. Confidential) Ankara, Sir, 4th May, 1950.	peasant vote. There follows a list of items concerning mainly the economic and social development of the country; forests, the exploitation of coal and oil resources, housing, defence against malaria and tuberculosis, public services, roads, ports, and the reconstruction of the backward regions of Eastern Turkey; in all these fields energetic administrative action is promised. The lot of the workers is to be improved and the social insurance scheme gradually developed. On the issue of private enterprise versus <i>étatisme</i> the P.R.P. considers that the basic industries and public services should be State owned, but that private enterprise should be encouraged by the provision of industrial credits to play an increasing part in the economic development of the country. The Democrats, although generally regarded as being somewhat to the
There are now only ten days to go before general elections are held in Turkey; and it may be of value to you if at this point I summarise recent developments in internal politics and once more review the position of the parties. 2. The Republican Party (P.R.P.) published their official programme on 27th April. They are the only party yet to have done so and the document, of which I enclose a copy(1) is worth examining in some detail; most of it represents common ground with the Democrats, the differences in policy between the two main parties being slight and difficult to discern. 3. The first item on the P.R.P. programme is constitutional reform. This is one of the points on which they part company with the Democrats. The P.R.P.	

EK II: Noel Charles'ın 24 Nisan 1950'de Büyük Britanya Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği “Türkiye'nin Genel Durumu: Mareşal Çakmak'ın Cenaze Töreninde Gerçekleşen Gösteriler” başlıklı raporu. FO 424/290, No. 108, RK 1851/2, No. 9.

RK 1851/2	No. 9
SITUATION IN TURKEY	
Demonstrations at the Funeral of Marshal Cakmak	
<i>Sir N. Charles to Mr. Younger. (Received 24th April)</i>	
(No. 108. Confidential) Ankara, Sir, 21st April, 1950.	was the occasion for demonstrations on a scale unknown in Turkey for the last twenty years.
In my despatch No. 103 of 12th April last I recorded the death of Marshal Fevzi Çakmak, Atatürk's Chief of Staff during the War of Independence, former Prime Minister and, since his retirement, the honorary chairman of the National Party. I have now the honour to report that his funeral, which took place on 12th April, 2. During the two days preceding the funeral minor demonstrations took place in Istanbul, organised mainly by students who objected to the broadcasting of light music by the Ankara and Istanbul stations after the announcement of the Marshal's death. Parties of students paraded the streets and	

Extendend Abstract

This study focuses on the 1950 general elections in Türkiye-a pivotal moment in the country's transition to a multi-party political system-through the lens of a confidential diplomatic report written by the British Ambassador to Ankara, Noel Charles, and sent to the British Foreign Office on May 4, 1950. The central hypothesis of this study is that the 1950 elections not only reshaped the domestic political landscape of Türkiye but also marked a significant transformation in the social and institutional foundations of political power, particularly through the decisive role played by rural voters. By analyzing this diplomatic report, the study offers a unique international perspective on the political, economic, and social dynamics leading up to the elections.

Noel Charles's report provides a rich and impartial assessment of the competing strategies, manifestos, and voter appeals of the Republican People's Party (CHP) and the Democrat Party (DP). One of the key assertions made in the report-and examined in this study-is that the rural vote was the most crucial factor in determining the election outcome. While acknowledging the DP's growing support in major urban centers, the report highlights the difficulties the party encountered in penetrating rural constituencies, which had historically been under the influence of the CHP through state institutions, local administrators, and law enforcement mechanisms such as the gendarmerie. The CHP's long-standing rule, rooted in the single-party era, had generated considerable public dissatisfaction, particularly in rural areas. The DP capitalized on this discontent by crafting a political narrative that directly addressed economic grievances and promised greater representation and reform.

The analysis reveals that both parties adopted distinct rhetorical and strategic approaches in their electoral campaigns. The CHP aimed to construct a modern political regime aligned with Western democratic standards by promising constitutional reforms and expanding its outreach to the rural electorate. It sought to maintain its ideological and institutional dominance while adapting to the new multi-party framework. In contrast, the DP framed itself as the voice of the marginalized majority, emphasizing the economic

hardships faced by the population and promising relief from the political monopolization of the CHP. These contrasting narratives formed the core of the electoral competition, which was deeply influenced by structural inequalities and the legacy of state-society relations in the early Republican period.

Charles's report meticulously outlines the similarities and differences between the two parties. Although he notes that the ideological distance between the CHP and DP was not particularly wide, the distinction lay in emphasis and political tone. The CHP's program was characterized by its institutional continuity and top-down reformism, whereas the DP adopted a more populist discourse, aimed at mobilizing a broader societal base. The analysis of party manifestos reveals critical divergences in areas such as rural development, economic planning, constitutional liberties, and political participation.

The report also reflects on significant symbolic events during the campaign period, such as the funeral of Marshal Fevzi Çakmak a revered military figure and symbolic opponent of the CHP regime. Despite opposition efforts to turn the funeral into a mass protest, the report concludes that such events had only marginal effects on voter behavior. Likewise, the impact of smaller parties, particularly the Nation Party (MP), was assessed to be minimal. The political contest, in Charles's view, was essentially a binary struggle between the CHP and DP, with other actors playing peripheral roles.

A noteworthy aspect of the report is its treatment of President İsmet İnönü's position during the electoral process. Charles praises İnönü's stated commitment to free and fair elections and interprets this stance as a critical factor in facilitating Türkiye's transition to democracy. This recognition of İnönü's role underlines the complexity of the political moment: the very architect of the single-party regime was now presenting himself as the guarantor of democratic competition. This duality reflects the broader transitional nature of Turkish politics in 1950, situated between authoritarian legacies and democratic aspirations.

The study concludes that the report by Noel Charles serves as a valuable historical document that encapsulates the complex political landscape of early multi-party Türkiye. It provides not only a snapshot of party strategies and public sentiment, but also a broader geopolitical perspective on the democratization process. The findings reinforce the idea that rural disenchantment with the CHP's centralized governance and the DP's ability to connect with these constituencies were instrumental in the opposition's electoral success. Moreover, the institutional inertia of the CHP, coupled with its use of state resources for electoral advantage, underscores the uneven playing field that characterized the first truly competitive election in Republican history.

The broader implication of this study is that democratization in Türkiye cannot be understood solely through internal political developments, but must also be viewed through the lens of international observation and assessment. Charles's report, written with diplomatic objectivity and analytical clarity, contributes to the historical record as an external yet informed commentary on a critical juncture in Turkish political history.

In sum, this study demonstrates that the 1950 general elections were not merely a change in government but a transformation in the political order. The election marked the emergence of a new kind of political legitimacy based on popular participation, economic responsiveness, and pluralistic representation. Noel Charles's report captures this moment of transition with remarkable precision and provides a framework through which the dynamics of Türkiye's democratic evolution can be better understood.